

İÇ GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN MAKRO VE MİKRO KURAMLAR İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Ardahan İli Örneği

— Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Coşkun - Arş. Gör. Sümeyye Kara —

GİRİŞ

Göç nedenleri ve sonuçları ile çok boyutlu bir olgudur. Her çok boyutlu olgu gibi göçte literatürde birden fazla tanıma sahiptir. Aslında her tanım; kısıtlayan, sınırlandıran ve doğal olarak dışarda bırakan yapısı ile olguları sınıflandırmayı ve her sınıflandırılmış her kavram için ayrı bir tanım yapmayı gerektirir. Bundan dolayı göç literatüründe, tüm boyutları kapsayan tek bir göç tanımı yapmanın mümkünlüğü tartışmalıdır. Her tanımın paylaştığı zaman, mekân ve neden gibi temel parametrelerin eşlik ettiği çok farklı göç tanımları bulunmaktadır. Literatürde göç kavramının tek bir tanımı yerine göçün boyutlarına yönelik sınıflandırılmış tanımlara yer verilir. Yapılan sınıflandırmalar birçok açıdan kesişmekle birlikte nedenlerine göre zorunlu ve gönüllü göç, mekâna göre iç göç ve dış göç (uluslararası göç), zamana göre mevsimlik göç ve sürekli göç (mevsimlik göçten niyet ve zaman bakımından ayrılarak nispeten sürekliliği ifade eder) olarak literatürde yer almıştır.

Göç, en nihayetinde -nüfus hareketliliğine indirgenmemekle birlikte- demografik yapıda değişimi ifade etmektedir. Dolayısıyla her göç süreci, göç veren ve göç alan bölgelerde demografik yapıda önemli değişime ve dönüşüme neden olmaktadır. Bu bağlamda iç göç, mobilizasyonun nispeten kolaylığı ve sürekliliği bakımından yapısal değişim sürecinde önemli bir etkiye ve tarihsel arka plana sahip göç kategorisidir. İç göç, nüfusun ulusal sınırlar içerisindeki

yer değiştirmesi olup bu hareketliliğin akım yönü açısından şu şekilde kategorize edilir: kırdan kente, kentten kente, kentten kıra ve kırdan kıra (Çakmak, 2011: 38). Akım yönü bağlamında kırdan kente doğru olan göç, modernleşmenin göstergesi olarak kentleşmenin dinamiği ve sanayileşmenin önemli bir sonucudur. Bu bağlamda Türkiye'nin demografik, toplumsal, ekonomik yapısının şekillenmesinde kırdan kente olan iç göç sürecinin etkileri önemlidir. İç göç genelde ekonomik kalkınma özelde ise bölgesel kalkınma ile yakından ilişkisi nedeniyle gelişmiş bölgelerde nüfus artışına, gelişmemiş bölgelerde ise önemli nüfus kaybına neden olmaktadır. Türkiye'de iç göçler 1950'li yıllarda başladığında tarım sektörünün beşerî sermayesini, sanayi sektörüne doğru kaydırmıştır. Daha sonraki dönemlerde ulaşım, haberleşme, eğitim, sağlık vb. alanlardaki gelişmelerle ise bölgeler arasındaki sosyal yetersizlikleri ön plana çıkarmış ve göç alan bölgelerdeki kentin çekiciliği iç göçün tetikleyicisi hâline gelmiştir. Bu bağlamda iç göç, modernleşme, kentleşme ve sanayileşme ile büyük önemde ilişkili olarak ele alınması gereken bir olgudur.

18. yüzyılda başlayan ve ardından 19. yüzyılda yaşanan hızlı kentleşmenin nedeni olan Sanayi Devrimi, tarımla geçinen ve %10 civarında kent nüfusuna sahip olan imparatorluklarda bile tarihte benzeri görülmemiş bir şekilde kentlerin genişlemesine neden olmuştur (Giddens, 2013: 14). Bu bağlamda iktisadi kalkınma, sanayileşme ve tarımdaki değişimler ile birlikte kırdan kente göç hız kazanmıştır. Kırdan kente yapılan göçün getirdiği değişimler aynı zamanda modernleşme olarak adlandırdığımız yapısal değişim sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır (Karpat, 2003: 28). Bu yapısal değişimde temel bir olgu olan kentleşme sürecinin şekillenmesinde kırsaldan kente doğru olan iç göçlerin sağladığı hızlı nüfus artışı rol oynamıştır. Kentleşme olgusunun ihtiyaç duyduğu beşerî sermaye bu göçlerle sağlanmıştır. Karpat kırsaldan kente göçün kentleşme ile olan ilişkisini şu şekilde aktarmaktadır: "Nüfus artışı, iktisadi kalkınma, sanayileşme, tarımın makineleşmesi, toprağın tasarruf biçimlerindeki değişimler, artan iletişim, ulaşım kırsal göçle birlikte kentleşmenin benzeri görülmemiş bir yoğunluk ve genişliğe ulaşmasına katkıda bulundu." (Karpat, 2003: 27) Bu bağlamda göç ve kentleşme genelde iktisadi kalkınma, özelde ise tarımsal koşulların bir sonucu olarak düşünülmelidir (Karpat, 2003: 46).

Sanayi Devrimi ile birçok Batı ülkesinde kırsaldan kente göç artmış, üçüncü dünya kentlerinde ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra tarımda makineleşme ile birlikte kırsaldan kente göç -insan gücünün tarımdan sanayiye transferi- hız kazanmıştır (Karpat, 2003: 9). Türkiye'de de iç göçü, sanayileşme hareketi olmaksızın değerlendirmek zordur. Türkiye'nin sanayileşme ve iktisadi kalkınma süreci ile kırsaldan kente göçler başlamıştır. Bu süreç, Türkiye'de 1950

yılında başlamış ve günümüze kadar artarak devam etmiştir. Bu dönemde uluslararası ticaret ve uygun mali koşulların yarattığı olumlu durum ile tarıma kazandırılan 40.000 traktör, 1 milyon civarında çiftçiyi tarım sektöründen çıkarmıştır (Karpat, 2003: 104). Bu durum, Türkiye’de kent nüfusunun 1950 yılından sonra hızla artması ile sonuçlanmıştır. 1950 ve sonrasında yaşanan sanayileşme ve kentleşme kırsal alandaki toprak ve nüfus arasındaki dengeyi bozmuş, bu dengenin bozulması büyük kentlere de göçü hızlandırmıştır (Yılmaz, 2019: 1714). Çünkü üretim fazlası tarım işçileri, yeni geçim kaynakları bulabilmek için büyük kentlere göç etmişlerdir. Büyük kentler aynı zamanda kamu hizmetlerinin ve sanayi yatırımlarının da konuşlandığı merkezler olarak tarım sektöründe yaşanan liberalleşme ve devletin tarım kesiminden el çekmesiyle üretim dışında kalan tarım işçisinin ilk durakları olmuştur (Özdemir, 2012: 2). Tarım işçileri kırsaldaki nüfus çözülmesiyle kentlere doğru akın etmeye başlamışlardır. Bu süreçte yaşanan artışın temel dinamiği tarımda makineleşme iken ilerleyen dönemlerde farklı gelişmeler göçü şekillendiren faktörler arasında yer almıştır.

1963 yılına gelindiğinde sanayileşme yapısal değişimler yaratan ve kırsal göçü artıran bir etken olmaya başlamış, tarımda çalışanların oranı 1950’de %69,3’ten 1965 de %57,8’e düşmüş, 1950’de göçmen sayısı 1.692.933’den 1965’te 4.018.770’e yükselmiştir (Karpat, 2003: 107). 1970’li yıllarda iç göçü etkileyen faktörlerin başında, sanayileşmede yaşanan gelişmeler ile kır kent arasındaki gelir farklılıklarının artırması olduğu düşünülmektedir. Bu dönemde kırsal iticiliği ön plandadır (Şen, 2014: 240). 1950’li yıllardan sonra dalgalanmalarla birlikte kırsal alan nüfusu düşüş yaşamıştır. 1970 yılında kırsal nüfus oranı %61’den 1975 nüfus sayımında %58,2’ye, 1980-1985 Dönemi’nde yapılan nüfus sayımlarında kırsal nüfus oranı %56,1’den %47,0’a düşmüştür (TÜİK, 2019). 1980 sonrası ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin bir ürünü olarak ucuz iş gücüne duyulan ihtiyacın artması neo-liberal ekonomi politikaları ile ilişkilidir (SERKA, 2012: 8). Ucuz iş gücündeki ihtiyaç, tarım sektörü ve sanayi sektöründe yaşanan gelir farklılıklarından dolayı -makineleşmenin etkisi ile- ekonomisi tarıma dayalı bölgelerden, sanayi bölgelerine doğru göçü hızlandırmıştır.

1990’lı dönemlerde yapılan nüfus sayımlarına ise kırdan kente olan göçlere Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşanan terör ile güvenlik faktörü eklenmiş ve kırdan kente göçler önceki ekonomik ve sosyal etkenlerden kaynaklı iç göçlerden farklı olarak zorunlu iç göçlere yol açmıştır (Dücan, 2016: 170). 1990 yılından sonra bu nedenle kır nüfus oranı %41 olmuştur. 2000’li yıllara gelindiğinde ise kır nüfus oranları %20’lere kadar düşmüştür. 2012 yılına kadar olan nüfus sayımlarında oranlar büyük ölçüde iç göçlerin etkisi

ile düşmüş fakat 2014 yılından sonraki veriler ise 6360 sayılı yasa uyarınca ciddi bir düşüşle %8,7 olmuştur (TÜİK, 2019). Bu düşüş iç göçle ilgili olmayıp büyükşehir belediye sınırları il idari sınırı olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Kırdan kente yaşanan göçler Türkiye'nin demografik, ekonomik ve sosyal yapısının şekillenmesinde önemli değişimlere neden olmuştur. Artan göçler, Türkiye'nin ekonomik yapısını tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne doğru kaydırmıştır. Bu sektörel değişim aynı zamanda modernleşmenin göstergesi olarak görüldüğü için Türkiye'de kırsal nüfus oranındaki azalmanın olumlu bir süreç olarak kabul edildiği düşünülmektedir. Modern büyükşehirlerin ekonomik anlamda çeşitli iş olanakları sosyal anlamda sinema, kafeler gibi sosyalleşme mekanları, sağlık, eğitim gibi hizmetlere ulaşım kolaylığı gibi etmenler kırsalın iticiliğini, kentin çekiciliğini artırmış ve kırsaldan kente göçün önemli bir nedeni haline gelmiştir. Türkiye'de sanayi ve hizmet sektörünün belli bölgelerde dağılım göstermesi, bu bölgeleri iç göç açısından cazip hâle getirmiştir. Belirli şehirlerin sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitim gibi alanlarda daha çok gelişmesi ile birlikte az gelişmiş olan yerleşim alanlarından bu tarz büyük şehirler göç almaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak büyükşehirler daha da gelişmiş, küçük çaplı şehirlerde ise göç eden beşerî sermaye ile birlikte gelişiminin önü kesilmiştir.

Sosyoekonomik bağlamda bölgesel farklılıklar artmıştır. Göçün nedenleri arasında çoğu zaman ekonomik temelli nedenler gelmekle birlikte sosyal ve kültürel yetersizlikler de göçün önemli sebepleri arasındadır (Özyakışır, 2012: 46). Sosyal alandaki yetersizliklerin, özellikle gençlerin gözünde birincil göç nedeni hâline geldiği düşünülmektedir. Gelişmişlik düzeyi bağlamında ele aldığımızda sosyoekonomik eksiklerin yanı sıra iklimsel nedenlerin de göçü tetiklediği TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bölgesi net göç hızı en düşük olan bölgedir. Bu bölge istatistiki bölge sınıflandırmasında nüfus artış hızı, bölgenin yüksek düzeyde göç vermesi nedeniyle düşük seyretmekte olup Ardahan özelinde ise düşüğe geçmiştir (Gürlevik, 2014: 72). Türkiye'de ciddi anlamda göç veren bir bölgede yer alan Ardahan, iç göçün göç veren il için sonuçlarını gözlemlememiz açısından önemli bir çalışma sahasıdır. Coğrafi konumu ve iklim bakımından Ardahan, ekonomik kaynakları kısıtlı olmakla birlikte iklimsel olarak da sert bir yapıya sahiptir. İklim yaşam koşullarını her yönden etkilemektedir. Kış aylarının uzun sürmesi nedeniyle tarım arazilerinin etkili şekilde kullanılamaması nüfusun çoğunluğu kırsal alanda olan Ardahan için önemli bir göç nedeni hâline gelmektedir. Polat'ın

(2007) çalışmasının ulaştığı sonuçlara göre Ardahan'da göç sebepleri arasında "daha iyi bir iş bulma imkânı", "sağlık hizmetlerinin yetersizliği", "iklim koşullarının zorluğu" ve "eğitim hizmetlerinin yetersizliği" görülmektedir (s. 141-142). Bu yetersizlikler bölgesel farklılıkların en önemli göstergesi olmakla birlikte göç etme eğiliminin de temel nedenleri arasındadır. Ardahan bu yetersizlikler nedeniyle önemli derecede göç vermektedir. Aynı zamanda soğuk hava şartlarından dolayı yaşlı nüfus sert kış mevsimlerini geçirmek için büyükşehirlere göç etmiş çocuklarının yanlarına mevsimlik göçler gerçekleştirmekte ve yaz aylarında geri dönmektedirler. Kısaca Ardahan'da iç göçün yanı sıra iklimsel nedenlerden dolayı mevsimlik göçte yaşanmaktadır. Tüm bu bağlamda ele aldığımızda Ardahan iç göç açısından önemli bir saha oluşturmaktadır. Bu çalışma Ardahan'da iç göç olgusunu makro ve mikro göç kuramları bağlamı üzerinden inceleyerek Ardahan'daki göçü daha anlaşılır kılmaya amaçlamaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde iç göç olgusu ve demografik yapıya olan etkisi ele alınmıştır. Daha sonra Ardahan'ın ekonomik ve göç yapısı TÜİK verileri ile ele alınarak göç ve ekonomi arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Göç çok boyutlu bir olgu olarak tek bir nedene indirgenemez. Bu yüzden Ardahan özelinde TÜİK verilerinden ve bölgede yapılan çalışmaların verilerinden yararlanılarak literatürde değerlendirilmesi yapılmış olup iç göçe neden olan olgular incelenmiş ve bu nedenler mikro göç kurumları üzerinden ele alınmıştır.

1. ARDAHAN İLİNİN DEMOGRAFİK, EKONOMİK VE GÖÇ YAPISI

İnsanlık tarihi ile paralel bir yapısı olan göç kavramı birçok nedenden kaynaklanmaktadır. Belirli şehirlerin sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitim gibi alanlarda daha çok gelişmesi ile birlikte az gelişmiş olan yerleşim alanlarından gelişmiş yerleşim alanlarına doğru insanlar göç etmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak şehirler daha da gelişmiş fakat diğer şehirler daha da küçülmüş ve gelişiminin önü kesilmiştir. Türkiye'de 1950 ve sonrası dönemde göç dalgası hız kazanmıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden Batı'ya göç artmıştır. 1950 ve sonrasında yaşanan sanayileşme ve kentleşme kırsal alandaki toprak ve nüfus arasındaki dengeyi bozmuştur ve üretim dışında kalan tarım işçileri yeni geçim kaynakları bulabilmek için sanayileşmiş kentlere göç etmeye başlamıştır (Yılmaz, 2019). Ayrıca ulaşım konusundaki gelişmeler, tarım sektöründe yaşanan

liberalleşme, devletin tarım kesimine yeterli yatırım yapmaması, kamu hizmetlerinin ve sanayinin daha çok büyük kentlerde yoğunlaşması (Özdemir, 2012) ile birlikte de kırsaldaki nüfus kentlere doğru akın etmeye başlamıştır. Ardahan gibi şehirler de bu grupta yer almaktadır.

Ardahan, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda olan ve nüfus açısından da iller arasında 79. sırada olan bir ilimizdir. Yüz ölçümü 5.156 km²'dir ve nüfus yoğunluğu açısından km²'ye 19 insan düşmektedir. SERKA'nın (Serhat Kalkınma Ajansı) TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) için hazırlanmış olduğu raporda 2009 yılı verilerine göre bu bölgedeki illerin ekonomisi ortalama olarak sırasıyla tarım sektörüne (%64,1), hizmet sektörüne (%19,7), ticaret sektörüne (%9,9) ve sanayi sektörüne (%6,3) dayanmaktadır. Görüldüğü üzere tarım bu bölgenin dolayısıyla da Ardahan ilinin de temel geçim kaynağıdır. Tarımsal üretim büyük oranda doğa koşullarına bağlıdır. O yüzden kişi başına düşen tarımsal üretim değeri, ülke ortalamasının altındadır. Bunun birkaç sebebi vardır. İlk olarak nüfusun büyük bir kısmı tarımda çalışmasına rağmen katma değeri yüksek ürünlerin üretilmemesidir. İkinci olarak düşük verimlilikte bir tarımsal faaliyetin olması ve son olarak da tarım sektöründe gizli işsizlik oranının yüksek olmasıdır (SERKA, 2012).

Ardahan ili dışarıya çok göç vermiştir ve göçlerin yoğunluğu daha çok Batı bölgelerine olmaktadır. Özellikle 1970'ler ve 1990'lardan itibaren şehirlere doğru hızlı bir göç hareketi yaşanmıştır. Ardahan ilinin demografik, ekonomik ve göç yapısı aşağıdaki tablolarda detaylı bir şekilde verilmiştir. Bu çalışmada veriler en güncel istatistik olan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) adrese dayalı nüfus kayıt sisteminden (ADNKS) elde edilmiştir.

Tablo 1: Ardahan'ın Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (1995-2019)

Dönem	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
1995-2000	119.982	8.791	22.317	-13.526	-106.7
2007-2008	112.242	4.640	7.447	-2.807	-24.7
2008-2009	108.169	3.775	7.033	-3.258	-29.7
2009-2010	105.454	4.586	6.857	-2.271	-21,3
2010-2011	107.455	4.908	6.673	-1.765	-16.3
2011-2012	106.643	4.923	5.986	-1.063	-9.9
2012-2013	102.782	5.254	7.633	-2.379	-22.9
2013-2014	100.809	5.323	8.033	-2.710	-26.5
2014-2015	99.265	5.630	7.802	-2.172	-21.6
2015-2016	98.335	5.164	6.880	-1.716	-17.3
2016-2017	97.096	5.284	7.154	-1.870	-19.1
2017-2018	98.907	7.342	6.376	966	9.8
2018-2019	97.319	5.164	7.028	-1.864	-19.0

Tablo 1 Ardahan ilinin 1995-2019 yılları arasındaki toplam nüfusu, aldığı ve verdiği göç, net göç ve net göç hızı açısından değerlendirilmiştir. İlin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki farka “net göç” denir. Eğer verdiği göç, aldığı göçten yüksekse net göç negatif, eğer aldığı göç verdiği göçten yüksek ise net göç pozitif olarak tanımlanmıştır. “Net göç hızı” ise göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısını ifade etmektedir. 1995-2000 Dönemi’nde Ardahan’ın toplam nüfusu 119.982 iken 2018-2019 Dönemi’nde yaklaşık %8 düşerek toplam nüfusun 97.319 olduğu gözlenmektedir. Bu durum son yıllarda gerçekleşen göç rakamları göz önüne alındığında Ardahan ili açısından olumsuz durumu açıkça ortaya koymaktadır. İlin nüfusu 2017-2018 Dönemi hariç 1995 yılından itibaren düşmektedir. 1995-2000 yılları arasında Ardahan ilinin aldığı göç 8.791 iken verdiği göç 22.317 olmuştur. Net göç hızı ise %-106.7’dir. 2018-2019 yılları arasında ise Ardahan ilinin aldığı göç 5.164 olurken verdiği göç ise 7.028 olmuştur. Net göç hızı ise %-19.0’a gerilemiştir. Ayrıca net göç hızının en yüksek olduğu dönem 1995-2000 iken en düşük olduğu dönem 2017-2018 yılları arasındadır. Bu oranlar sırasıyla %-106.7 ve %9,8’dir. Fakat 2018-2019 yılları arasında tekrar 2016-2017 yılları arasındaki net göç hızına (%-19.0) ulaştığı gözlemlenmektedir. Son olarak Ardahan’ın aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark sadece 2017-2018 Dönemi’nde pozitif olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 2: Ardahan İlinin İlçelere Göre Yıllık Nüfus Artışı

Yıl	Çıldır	Damal	Göle	Hanak	Merkez	Posof
2007	11.901	7.606	32.134	10.656	40.828	9.596
2008	11.800	7.108	32.578	10.666	40.875	9.215
2009	10.833	6.977	30.912	10.346	40.455	8.646
2010	10.546	6.737	29.897	10.135	39.676	8.463
2011	10.675	6.544	30.724	9.963	41.287	8.259
2012	10.753	6.245	29.968	9.891	41.770	8.016
2013	10.476	5.897	28.032	9.804	40.874	7.699
2014	10.134	5.767	27.142	9.484	40.960	7.322
2015	9.759	5.554	26.254	9.305	41.422	6.971
2016	9.539	5.369	25.679	9.019	41.939	6.790
2017	9.361	5.345	25.178	8.887	41.758	6.567
2018	9.833	5.802	25.187	9.054	42.226	6.805
2019	9.343	5.334	24.863	8.776	42.374	6.629

Tablo 2, 2007-2019 yılları arası Ardahan ilinin ilçelere göre yıllık nüfus artışını göstermektedir. Nüfusun büyük çoğunluğu Ardahan'ın merkezinde yaşamaktadır. 2007 yılında merkezin nüfusu 40.828 iken 2019 yılında artarak 42.374 olmuştur. Merkezden sonra nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ilçe Göle'dir. Fakat tabloda da görüldüğü üzere nüfus yoğunluğu ciddi oranda 2007 yılından itibaren düşüş göstermiştir. 2007'de ilçenin nüfusu 32.134 iken 2019 yılında 24.863 olmuştur. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, ağır ve ileri düzeyde bir göçün yaşanması sayılabilir. Ayrıca Ardahan ilinin en az nüfusa sahip olan ilçesi ise Damal'dır. 2007 yılında ilçenin nüfusu 7.606 iken 2019 yılında 5.334'tür. Sonrasında 2019 verilerine göre Ardahan'ın en az nüfusa

sahip ilçeleri arasında sırasıyla Posof (6.629), Hanak (8.776) ve Çıldır'ın (9.343) olduğu görülmektedir. Ardahan ilinin şehir merkezi ile ilçeler arasındaki kara yolu ile ulaşım mesafesi incelendiğinde Ardahan şehir merkezi ile Çıldır ilçesi arası 35 km, Damal ilçesi ile 28 km, Göle ilçesi ile 36 km, Hanak ilçesi ile 18 km ve Posof ilçesi ile 44 km olduğu görülmektedir. Tablo 2 ve bu mesafeler dikkate alındığında merkeze uzaklık ve ilçelerin nüfus yoğunluğu arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 3: Ardahan'ın En Çok Göç Verdiği İlk Beş İl

Yıl	İstanbul Toplam Göç: 30.661	Ankara Toplam Göç: 6.535	Kocaeli Toplam Göç: 5.345	Bursa Toplam Göç: 5.235	İzmir Toplam Göç: 3.367
2008	3.021	623	506	608	347
2009	3.047	541	420	435	297
2010	2.927	571	440	440	273
2011	2.773	509	384	371	267
2012	2.347	440	365	374	235
2013	2.929	519	454	524	268
2014	3.008	612	561	561	322
2015	2.612	600	507	497	303
2016	2.052	575	447	354	263
2017	1.981	610	453	414	282
2018	1.702	427	352	319	262
2019	2.262	508	456	338	248

Ardahan ili dışarıya yoğun göç vermektedir. Hatta TRA2 bölgesi şehirleri arasında Ardahan en çok göç veren şehirdir. Tablo 3'te görüldüğü gibi Ardahan'ın en çok göç verdiği ilk beş il arasında İstanbul, Ankara, Kocaeli, Bursa ve İzmir gelmektedir. Bu tablo göçün Ardahan için önemli bir aşamada olduğunu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Ardahan 2008-2019 yılları arasında şu anki ortalama nüfusunun yaklaşık %53'ünü bu şehirlere göç vermiştir ve toplam göç eden kişi sayısı 51.143'tür. Bu oran özellikle İstanbul

için oldukça yüksektir. İstanbul'a verilen göç Ardahan ilinin şu anki nüfusunun yaklaşık %32'sini oluşturmaktadır ve İstanbul'a toplam göç eden kişi sayısı 2008-2019 tarihleri arasında 30.021'dir. Sonrasında Ardahan'ın en çok göç verdiği iller yaklaşık olarak %7 (6.535) ile Ankara, %5,5 (5.345) ile Kocaeli, %5,4 (5.235) ile Bursa ve %3,5 (3.367) ile İzmir gelmektedir. Bu şehirler sanayi ve ticaret bakımından Türkiye'nin en çok gelişmiş şehirleri arasındadır ve bu da bize insanların neden Ardahan'dan göç ettiğini tahmin etmemize yardımcı olmaktadır. Ayrıca Ardahan sanayisinin yeteri kadar gelişmediği, sınır kapılarının olmasına rağmen sınır ticaretinin yeterli seviyede olmadığı, kültürel ve sanatsal etkinliklerin yeteri kadar görülmediği, sağlık kurumlarının ve ulaşımın yeterince gelişmediği bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan insanların daha iyi bir yaşam standardını yakalamak için bu şehirden ayrılma isteği ortaya çıkmaktadır. Ek olarak bu tabloda Ardahan'ın göç verdiği ilk beş şehre odaklanmış olmamıza rağmen şu da unutulmamalıdır ki Ardahan diğer şehirlere de göç vermektedir. İlk beş şehir kadar yüksek olmamasına rağmen Ardahan Kars'a, Iğdır'a ve Erzurum'a göç verdiği gözlemlenmektedir.

Tablo 4: Ardahan'ın GSYH, Kişi Başına GSYH Göstergeleri ve İş Gücü Göstergeleri

Yıl	GSYH (bin TL)	Kişi Başına GSYH (TL)	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
2004	483.818	4.104			
2005	476.483	4.091			
2006	584.437	5.081			
2007	659.534	5.811			
2008	717.594	6.380	58.2	3.7	56.0
2009	760.061	6.897	60.6	4.2	58.0
2010	1.006.271	9.421	55.3	7.5	51.2
2011	1.110.322	10.430	59.1	7.4	54.7
2012	1.305.831	12.198	60.0	4.4	57.3
2013	1.337.926	12.777	62.8	5.8	59.1
2014	1.415.843	13.909			
2015	1.771.003	17.703			
2016	1.952.775	19.765			
2017	2.260.154	23.130			
2018	2.612.595	26.659			

Tablo 4 Ardahan'ın gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH), kişi başına GSYH ve iş gücü göstergelerini göstermektedir. Tablodaki bu değerler bir ilin ekonomik gelişmişlik seviyesini gösterdiği gibi sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin toplam üretime yaptıkları katkılar hakkında bize bilgi vermektedir. İlin GSYH rakamlarına göre ortalama geliri 2004 yılında 483.818 TL iken 2009 yılından sonra ciddi bir artış göstererek 2019 yılında 2.612.595 olmuştur. Ardahan'ın kişi başına düşen GSYH'si ise 2004 yılı için cari fiyatlarla 4.104 TL'dir. Bu miktar GSYH'ye paralel olarak yıllar içerisinde ciddi bir artış göstermiştir ve 2019 yılında 26.659'a yükselmiştir. Ek olarak Tablo 4 Ardahan ilinin iş gücüne katılma oranı, işsizlik oranı ve istihdam oranı verilerini de göstermektedir. İl bazında iş gücü göstergeleri 2013 yılından itibaren hesaplanmadığı için yerini sadece bölgesel analizlere bırakmıştır. O yüzden sadece 2008-2013 yılları arası iş gücü göstergeleri tabloda yer almaktadır. İş gücüne katılma oranı Ardahan ilinde 2008 yılında %58,2, işsizlik oranı %3,7, istihdam oranı %56,0 iken 2013 yılında bu oranlar sırasıyla %62,8, %5,8 ve %59,1 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışabilir nüfusun istihdama daha fazla dahil olmasının bir sonucudur.

2. ARDAHAN İLİNDE KIRDAN KENTE OLAN GÖÇÜN NEDENLERİ

Kırsaldan kente olan göçler çoğu zaman "köyde işlenecek toprak yokluğu, toprak verimsizliği, aşırı nüfustan (çok az toprak, çok fazla insan) kaynaklanan yoksulluk ve düşük ücret (ya da daha farklı şekilde ifade edildiğinde daha fazla para kazanma)" gibi ekonomik nedenlerin yanı sıra "öğrenim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, geniş aileden uzaklaşma ve çekirdek aile olma isteği, özgür bir hayat" gibi sosyal nedenlerden meydana gelir (Karpat, 2003: 56-57). Bu bağlamda iç göçün nedenleri, modernleşme sürecinin önemli yapıtaşları olan sanayileşme ve kentleşme olguları ile yakından ilgilidir. Bu süreçlerden bağımsız olarak iç göçün nedenlerini ortaya koymamız mümkün gözükmemektedir.

Kentleşme süreci tarımsal olmayan üretim oranının artmasını, sanayileşme ise çağdaş teknolojilerin salt tarım dışı üretime değil, tarımsal üretime de girmesini ifade eder (Tekeli, 2011: 20-25). Sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu iş gücü, tarımsal faaliyetlerin kolaylığını sağlayan teknolojik gelişmeler ve kentlerin çeşitlenen iş olanakları sonrası kırsaldan kente olan göçlerle sağlanmıştır. Bu bağlamda özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri için sanayi sektörlerinin ihtiyaç duyduğu iş gücü tarımda makineleşmeyle birlikte üretim dışında kalan tarım sektörlerinden gelecek olan iş gücüne bağlıdır (Göker, 2017: 12).

Kırsal alanda beklenen gelir düzeyi kentsel alanda beklenen gelir düzeyinden hem daha düşük hem de çok daha belirsizdir. Tarım, iklimsel olaylar ile yakından ilişkisi nedeniyle öngörülemez bir üretim alanıdır. Yaşanacak olan bir felaket kişinin alacağı tüm ürüne zarar verebilir. Modern sektörler görece daha az riske sahip olması ve düzenli gelir sağlaması bakımından göç etmek isteyen bireyler tarafından cazip görülebilir. Bu yüzden göç, tarım bölgelerinden sanayi bölgelerine doğru yoğunlaşır. Bu yoğunlaşmanın sonucunda ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma ülke genelinde dengeli ve uyumlu bir şekilde uygulanmadığında bölgeler arası gelişme farklılıkları meydana gelir. Bu durum iç göçün hem bir nedeni hem de bir sonucudur (Gürlevik, 2014: 62).

Tüm bu bağlamlar çerçevesinde Türkiye'nin iç göç sürecini incelediğimizde göçün dönemsel olarak farklı nedenlerle açıklandığını görürüz. 1950'li yıllarda tarımda yaşanan makineleşme, 1960-1980'li dönemlerde sanayileşme ile birlikte çeşitlenen iş olanakları ve kırsal kent arası gelir farklılıklarının artması, 1980 sonrasında ise terör başlıca nedenler arasında sayılmıştır (Özdemir, 2012: 4-8). Ekonomik ve sosyal fırsatlara erişim, daha yüksek bir gelir beklentisi, eğitim, sağlık ve sosyal alanların çekiciliği kırsaldan göçü tetikleyen başlıca nedenler olarak sayılabilir.

Türkiye'de göçün yönüne baktığımızda bölgeler arası gelişmişlik farkı göçün en önemli nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden göçler genellikle Doğu'da bulunan ve ekonomisi büyük oranda tarıma ve hayvancılığa bağlı bölgelerden ekonomisi sanayiye dayalı batıda bulunan bölgelere doğrudur. Türkiye'nin net göç hızı oldukça yüksek olan diğer bir bölgesi TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesi iken net göç hızı en düşük olan bölge ise -21,3 ile TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bölgesidir (Gürlevik, 2014, s.72). Bu bölgede yaşanan yoğun göçün nedenlerini SERKA'nın 2012'de TRA2 bölgesinde yaptığı geniş çaplı araştırmada gözlemlememiz mümkündür (Tablo 5). Yukarıda da bahsedildiği gibi araştırma TRA2 bölgesinden en çok göç edilen İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli olmak üzere 5 ilde uygulanmıştır. Bu kapsamda Kars, Ağrı, Iğdır ve Ardahan ilinden göç edenler araştırmanın evrenini oluşturmuş ve toplamda 3571 katılımcı ile araştırma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın sonuçları incelendiğinde bölgeye ait illerin göç nedenlerinin önem sırasının farklılaştığı görülmektedir. Birincil göç nedeninin her il için ekonomik olduğu görülmektedir. Bölge bazında ekonomik nedenlerin oranı %81'dir. Ardahan'ı incelediğimizde birincil göç nedeni %78,2 ile ekonomik nedenlerdir. %52,8 ile eğitim ikinci, %39,9 ile sosyal yaşamın yetersizliği üçüncü, %41,0 ile sağlık dördüncü, %40,3 ile akrabaların buraya göç ettiği için %39,6 ile de iklim koşulları altıncı sırada yer almaktadır. Araştırma sonuçlarına

göre Ardahan'da terör bir göç nedeni olarak görülmemişken diğer bölge illeri için ise iklim koşulları bir neden değildir (SERKA, 2012: 156). Bu bağlamda Ardahan'da kırsaldan kente göçün nedenlerini ekonomik, sosyal ve iklim koşulları olarak sıralayabiliriz.

Tablo 5: Göçün TRA2 Bölgesi İçin Nedenleri

	Kars	Ağrı	Iğdır	Ardahan	TRA2
1	Ekonomik (79,1)	Ekonomik (82,6)	Ekonomik (86,9)	Ekonomik (78,2)	Ekonomik (81,0)
2	Eğitim (47,3)	Eğitim (64,2)	Akrabalarım buraya göç ettiği için (62,5)	Eğitim (52,8)	Eğitim (55,2)
3	Akrabalarım buraya göç ettiği için (39,9)	Sosyal yaşamın yetersizliği (57,9)	Eğitim (52,6)	Sağlık (41,0)	Sosyal yaşamın yetersizliği (47,2)
4	Sosyal yaşamın yetersizliği (39,7)	Akrabalarım buraya göç ettiği için (43,0)	Göç edenlerden gelen olumlu bilgiler (46,3)	Akrabalarım buraya göç ettiği için (40,3)	Akrabalarım buraya göç ettiği için (44,0)
5	Göç edenlerden gelen olumlu bilgiler (35,6)	Terör (40,0)	Sosyal yaşamın yetersizliği (43,2)	Sosyal yaşamın yetersizliği (39,9)	Göç edenlerden gelen olumlu bilgiler (34,0)
6	Sağlık (31,0)	Sağlık (33,8)	Sağlık (18,9)	İklim koşulları (39,6)	Sağlık (31,9)

Kaynak: SERKA (2012) TRA2 Bölgesi Raporu

Ekonomik Nedenler

Ardahan'ın geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturur. Ardahan, coğrafi yapısı, sahip olduğu geniş çayır-mera alanları arıcılık ve hayvancılığa elverişlidir. İklimin hayvancılığın bölgede gelişmesine hem olumlu hem olumsuz katkısı vardır. Olumlu yanı iklimin yem bitkisi üretimine uygun olması iken olumsuz yanı kışların uzun ve sert geçmesidir (SERKA, 2013: 29). Ardahan'ın

ekonomik yapısı incelendiğinde tarım ve hayvancılık sektörüne alternatif bir sektörün oluşmaması bu yüzden iş çeşitliliğinin az olması, iklim şartlarından dolayı üretimin sınırlı olması nedeniyle göç etme eğilimi yüksektir. Kızılkaya (2014) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların (278) %75,2 gibi çok büyük bir kısmı göç etmelerinde işsizliğin payı olduğuna katıldıklarını ifade etmiştir (Kızılkaya, s. 59). Yine aynı çalışmada katılımcıların %69,8 gibi çok büyük bir kısmı ise göç ettiği kentlerde daha iyi bir gelire sahip oldukları fikrine katıldıklarını ifade etmiştir (Kızılkaya, 2014: 69).

URAK (Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu) iller arası rekabetçilik endeksinde il düzeyinde farklı değişkenlerden oluşan dört ana endeks belirlemiştir. Bunlar beşerî sermaye alt endeksi, üretim ve ticaret alt endeksi, yenilikçilik alt endeksi ve yaşanabilirlik alt endeksidir. Bu endeksler kapsamında Ardahan'ın yer aldığı sıralamalar şu şekildedir:

İller Arası Rekabetçilik Endeksi genel endeks değerlerine baktığımızda 2012-2013 sonuçlarına göre 71. sırada yer alan Ardahan 2013-2014'te 69'a ve 2014-2015'te 66. sıraya yükselmiştir. 2015-2016'da yeniden 69. sıraya düşmüş ve 2016-2017'de ise yükselerek 81 il arasından 64. sırada yer almıştır. Yenilikçilik Alt Endeksi 2012-2013 sonuçlarına göre 81. sırada yer alan Ardahan 2013-2014'te yine aynı sırada yer almış 2014-2015 ve 2015-2016 dönemlerinde 80. sıraya yükselmiş, 2016-2017'de ise tekrar yeniden 81. sıraya gerilemiştir. Ardahan ilinin markalaşma potansiyeline sahip olan başlıca yerel ürünleri arasında kaz, süt ve süt ürünleridir. İllerin Yıllara Göre Üretim ve Ticaret Alt Endeksi sıralamasından 2012-2013 sonuçlarına göre 81. sırada yer alan Ardahan 2013-2014'te 80'e, 2014-2015'te 77. sıraya yükselmiş, 2015-2016'da yeniden 79. sıraya düşmüş ve 2016-2017'de ise tekrar yükselerek 81 il arasında 77. sırada yer almıştır (URAK, 2018).

Tüm veriler bağlamında Ardahan ilinde tüm yaş gruplarında negatif göçün olduğu ve özellikle de genç yaş gruplarında yoğunlaştığını gözlemlemek mümkündür (Birinci, 2018: 263). Genç nüfusun göç etmesi, Ardahan'ın potansiyelinin değerlendirilmesini sağlayacak sermaye ve nitelikli işgücü kaybı demektir. SERKA'nın yaptığı çalışmada Ardahan'ın bulunduğu bölgede iç göç eğilimini tetikleyen başlıca temel ekonomik nedenler şu şekildedir:

- Bölgede geleneksel olan tarım ve hayvancılık sektörü yıllarca stratejik bir üretim sektörü olarak algılanmamıştır. Üretim bölge gerçeklerine bağlı sistematik bir yönlendirme şeklinde gerçekleşmediğinden genç nesil bu alanda kendisine gelecek görmemesi nedeniyle göç etmiştir. Bu nedenle kırsal kesimde çoğunlukla artık yaşlı bir nüfus ikamet etmektedir. Yaşlı olan nüfus ise pazar ekonomisine yönelik bir üretim yapmaktan ziyade geçimlik bir ekonomik faaliyetle uğraşmaktadır.
- Turizm alanında bölge, önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen bu potansiyel ekonomik bir değere dönüştürülememiştir. Bu da bölgesel kalkınma için önem arz eden sektörlerin başında gelen turizm sektörünün değerlendirilemediği anlamına gelmektedir.
- Bölgede güvenlik sorunu algısı devam ettiğinden bölgeye yönelik yeterince özel sektör yatırımı yapılmamaktadır (SERKA, 2012: 55).

Sosyal Nedenler

Göç nedenleri arasında ekonomik nedenler kadar önemli olan diğer bir neden sosyal nedenlerdir. Gelişmiş bölgelerdeki kent yaşamının sosyal yaşamının çekiciliği diğer bölgeler için göçün önemli bir tetikleyicisidir. Sağlık, eğitim gibi hizmetlerin yetersizliği, kültürel faaliyetler ve sosyalleşme alanlarının kısıtlılığı hem yöre halkının hem de kamu çalışanlarının Ardahan'dan göç etme eğilimini artırmaktadır.

Aynı şekilde Ardahan'da eğitim hizmetlerinin kısıtlılığı önemli bir göç nedenidir. Kızılkaya'nın araştırmasında katılımcıların %60,1'i göç etmelerine çocuklarının geleceklerine ilişkin kaygının payı olduğunu ifade ederken %50,4'ü göç etmelerine eğitim koşullarının payı olduğuna katıldıklarını ifade etmiştir (Kızılkaya, 2014: 63).

Ardahan'daki sağlık hizmetlerinin yetersizliği de önemli bir göç nedenidir. SERKA'nın yaptığı çalışmada sağlık göç nedenleri arasında %40,3 ile 3. sırada yer almaktadır (SERKA, 2012: 156). Yine Kızılkaya'nın araştırmasında katılımcıların %40,6'sı ise göç etmelerine göç ettikleri yerdeki sağlık hizmetlerinin daha iyi olmasının göç etmelerinde payı olduğuna katıldıklarını ifade etmiştir (Kızılkaya, 2014: 65).

Tablo 6: Sağlık Hizmetleri

Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ardahan Toplam Hekim Sayısı	96	87	93	112	120	145	139	144	122	122	139	147	134
Türkiye Toplam Hekim Sayısı	104.475	108.402	113.151	118.641	123.447	126.029	129.772	133.775	135.616	141.259	144.827	149.997	153.128
Ardahan Hastane Yatak Sayıları	281	260	266	266	256	200	250	250	241	183	175	175	200
Türkiye Toplam Hastane Yatak Sayısı	174.342	178.000	183.183	188.638	200.239	194.504	200.072	202.031	206.836	209.648	217.771	225.863	231.913

Kaynak: TÜİK, 2020

Ardahan ilinin Tablo 6'da görüldüğü üzere Türkiye geneli ile kıyaslandığında Ardahan'da hekim sayısında önemli bir ihtiyaç gözlemlenmektedir. Yani Ardahan'da sağlık hizmetlerine erişim önemli bir sorundur. Bölge sağlık gibi birincil alanların yanı sıra kültür sanat faaliyetleri gibi ikincil ihtiyaç anaları bakımından da dezavantajlı konumdadır (Özyakışır, 2012: 100). Bu durum, her iç göç veren bölgelerde olduğu gibi nitelikli iş gücünün kaybedilmesine zemin hazırlamaktadır.

URAK iller arası rekabetçilik endeksinde eğitim, sağlık, şehirleşme oranı, kişi başına mevduat miktarı vb. değişkenlerden oluşan beşerî sermaye alt endeksi bakımından 2012-2013 sonuçlarına göre 61. sırada yer alan Ardahan 2013-2014'te 48'e, 2014-2015'te 34. sıraya yükselmiş, 2015-2016'da yeniden 60. sıraya ve 2016-2017'de 61. sıraya gerilemiştir. İllerin yıllara göre yaşanılabilirlik alt endeksi sıralamalarında ise 2012-2013 sonuçlarına göre 62. sırada yer alan Ardahan 2013-2014'te 61'e, 2014-2015'te 57. sıraya yükselmiş, 2015-2016'da yeniden 55. sıraya düşmüş ve 2016-2017'de ise tekrar yükselerek 81 il arasında 34. sırada yer almıştır (URAK, 2018). Bu endeks altında ele alınan değişkenler ilde bin kişiye düşen uzman hekim sayısı, bin kişiye düşen otomobil sayısı, bin kişiye düşen mobil telefon abone sayısı ve haberleşme ve ulaşım alanındaki kamu yatırım miktarı gibi değişkenler yer almakta olup Ardahan son yıllarda bu değişkenlerde önemli bir yükseliş gerçekleştirmiştir. Fakat bu yükseliş yine de Ardahan'ı yaşanabilir bir alan olması için yeterli değildir. Şehir içi ulaşımın kısıtlı ve yetersiz olması, sosyalleşme alanlarının yetersizliği hâlâ devam etmektedir. Bu kısıtlılık ve yetersizlik kent yaşamını erişilebilirlik ve yaşanılabilirlik açısından olumsuz yönde etkilemekte, özellikle gençlerin ve kamu çalışanlarının göçünü hızlandırmaktadır. SERKA'nın TRA2 bölgesinde kamu göçü ile ilgili yaptığı çalışmasından katılımcılar (1377) TRA2 bölgesine gelen memurlar Ardahan konusunda diğer şehirlere göre en fazla hayal kırıklığı yaşayanlardır. Memurların gelmeden önce edindikleri kanaatler geldikten ve yaşamaya başladıktan sonra olumlu kanaatler %38 oranında kanaatinin olumsuz yönde değiştiğini bildirmişlerdir (SERKA, 2013: 83). Bu kanaatin nedeni şehirde sosyal anlamda yaşamın kısıtlılığıdır. Aynı çalışmada katılımcıların %95'i sinema ve tiyatro gibi kültürel faaliyetlerin yokluğuna dikkat çekmişlerdir (s. 110).

İklim Koşulları

İklim koşulları göçün itici nedenleri arasındadır. Özellikle kırsal yaşamın üretim biçimi olan tarım sektörü iklim koşulları ile doğrudan bağlantılıdır. Kış aylarının sert ve uzun geçtiği Ardahan ilinde tarımsal faaliyetler çok kısıtlıdır. Tarım büyük oranda iklim koşullarına bağlıdır. Bu yüzden geçimini tarımla

sürdüren her şehir gibi Ardahan'da da iklim koşulları tarımsal üretimi ve gelişmesini etkilemektedir. Fakat Ardahan özelinde iklim koşulları çok sert olduğu için daha belirleyici konumdadır. İklim koşulları nedeniyle ürünlerin yetiştirme süresi artmakta ve dekar başına düşen verimlilik düşmektedir (SERKA, 2013: 26). İl genelinde karasal iklim hâkimdir. Kışlar uzun, sert ve kar yağışlıdır. Yaz mevsiminde en yüksek 35 dereceye kadar çıkabilen sıcaklıkların, kışın -36,3 dereceye kadar düştüğü görülür (SERKA, 2014: 5). Uzun ve sert kış mevsimi Ardahan'da tarımsal üretimi olumsuz etkilemektedir. Tarımsal ürünlerde en çok üretilen geniş çayır ve meralarından dolayı yem bitkileridir (SERKA, 2012: 45). Üretimin yetersizliğinin yanı sıra sert iklim koşulları sosyal yaşamı da olumsuz etkilemektedir. Kızılkaya'nın çalışmasında katılımcılar %65,4 gibi çok büyük bir oranla göç etmelerinde iklim koşullarının payı olduğunu ifade etmişlerdir (Kızılkaya, 2014: 60).

2. GÖÇ TEORİLERİ BAĞLAMINDA ARDAHAN'DAKİ GÖÇÜN ANALİZİ

Göçün nedenlerini açıklamaya yönelik birçok teorik yaklaşım ortaya atılmıştır. Ülkemizde yaşanmış ve yaşanmaya devam eden göçlerin yorumlanmasında, göçün arkasında yatan sebepleri ve sonuçları anlamada ortaya çıkan bu teoriler oldukça önemlidir. Bu bölümde, Ardahan'da kırdan kente göçü etkileyen faktörler, göç literatüründe büyük öneme sahip olan mikro ve makro göç kuramları ile açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Ravenstein'in Göç Kanunları

Göç akımlarıyla ilgili kanunlar oluşturan ilk isim Ravenstein'dir ve göç olgusunun genel geçer kanunlarını bulmaya çalışmıştır. Ravenstein'nin 1885'te yayınladığı çalışma göç ile ilgili de ilk çalışmadır (Ravenstein, 1885). Çalışmasında, 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı verilerini kullanarak "Göç Yasaları" (The Laws of Migration) isimli iki makalesinde göç ile ilgili kanunları şu şekilde özetlemektedir:

1. Göç ve Mesafe: Göç etme eğiliminde olan kişiler çoğunlukla sadece kısa mesafeli yerlere göç ederler. Kısa mesafeli göçte, bu kişiler gittikleri yerde bir göç dalgası meydana getirirler. Bu göç akımlarının yönü çoğunlukla göçmenleri de içine çeken büyük sanayi ve ticaret alanlarına doğrudur. Ravenstein, göç edilen merkezdeki iş fırsatlarının, o kentte yaşayan nüfusa oranının yüksekliğinin, göçün boyutunu hakkında bize bilgi verdiğini belirtmiştir (Çağlayan, 2006).

2. Göç Basamakları: Endüstrileşme ve ticaretin gelişmesiyle birlikte kentte hızlı bir ekonomik gelişme meydana gelir ve şehri çevreleyen yakın alanlardaki kişileri hızla bu kente çeker. Bu şekilde kırsal kesimlerde meydana gelen nüfus azalması daha uzaklardan gelen göçmenler tarafından doldurulur. Her bir basamak şehre yakınlaştıkça ve şehrin fırsatları diğer göç edenler tarafından algılandıkça göç tüm ülkede yayılacaktır (İnce, 2019).

3. Yayılma ve Emme Süreci: Göç olgusunda yayılma ve emme süreci ulaşılmak istenilen amaç benzer olduğundan dolayı birbirini destekler niteliktedir. Kişiler sadece göç etmek istedikleri için yer değiştirmezler. Şehirde gelişen sanayi ve ticaret olanaklarından pay almak asıl amaçlarındandır. Şehir, gelişen ekonomisi için göç ile birlikte ihtiyaç duyduğu emeğe kavuşur ve göç eden kişilerde şehirdeki iş imkanlarından yararlanabilecektir.

4. Göç Zincirleri: Her göç dalgası zincirleme bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu da demektir ki yoğun göç alan yerler, aynı zamanda göç de vermektedir. Yani göç başladığı zaman ardı ardına devam eden bir süreç olur.

5. Doğrudan Göç: Ravenstein ilk dört kanunda basamaklı ve zincirleme bir göçten bahsetmektedir. Fakat beşinci kanunda uzun mesafeli ve basamaksız göçten bahsetmektedir. Ona göre uzun mesafeye göç eden kişiler basamaksız şekilde doğrudan daha çok büyük sanayi ve ticaret merkezlerine yönelmektedirler. Kısa mesafeli göçler ise basamaklıdır. Bu yüzden doğrudan sanayi ve ticaret yerlerine olan göç, ilgili şehre olan yerleşim birimlerinden olmayacaktır (Sever, 2015).

6. Kırt-Kent Yerleşimcileri Farkı: Ravenstein'a göre, şehirde yaşayanlar, kırsal alanda yaşayanlara göre daha az göç etmeye yatkındırlar.

7. Kadın-Erkek Farkı: Kadınlar, kısa mesafelerde erkeklerden daha çok göç etme eğilimi göstermektedir. Erkekler ise uzun mesafeler de daha çok göç etme eğilimi göstermektedir.

2.2. Mikro Modeller

İnsan Sermayesi Modeli

Sjaastad (1962) göç araştırmalarına insan sermayesi modelini ekleyerek göç literatürüne önemli bir katkı yapmıştır. İnsan Göçünün Maliyet ve Getirileri (The Costs and Returns of Human Migration) adlı çalışmasında göçü kişilerin gelirlerini artıracak bir yatırım olarak görmektedir (Sjaastad, 1962). Yani fayda düzeyini en yükseğe çıkarmaya çalışan birey, kendisine en yüksek

geliri sağlayan yerde yaşamaya tercih edecektir. Bu yüzden göç etmeyi düşünen birey hem bulunduğu yerdeki hem de göç edeceği yerdeki imkânları karşılaştırıp göç etmenin maliyetini hesaplar ve sonrasında kendisine en çok kazanç sağlayan yere göç etmeye karar verir. Bu kazancı ölçmek için göç edilen/edilecek yerdeki ortalama ücret düzeylerini kullanmaktadır (Vergil, ve diğerleri, 2014).

Sjaastad, göçe ilişkin fayda ve maliyet analizini sadece parasal açıdan değerlendirmez. Göç parasal nedenlerden kaynaklı olabileceği gibi örneğin satılan ev, tarla ve araba, psikolojik nedenlerden ya da aile ve arkadaşlardan uzağa taşınmanın psikolojik maliyeti de olabilir. Bunlara ek olarak paranın dışındaki maliyetleri azaltan ya da artıran başka faktörlerde bulunmaktadır. Örneğin farklı iklim, sosyal ve siyasi çevre de bunlara dâhil edilebilir (Akyıldız, 2019).

Ardahan ilinde yaşayan bireylerin rasyonel hareket ettiği varsayımı altında bir fayda-maliyet analizi yaptıklarını görmekteyiz. Bu analizle birlikte net parasal kazanç elde edeceklerine inandıkları için göç etmeye karar vermişlerdir ve birçoğu Batı'daki büyük şehirlere göç etmiştir. Bu da demek oluyor ki göçün gerektirdiği ulaşım, yiyecek ya da göç ederken iş fırsatları hakkında bilgi sağlama maliyetleri gibi parasal maliyetleri göz önünde bulundurmamışlardır. Bununla birlikte yeni yerlerine gittiklerinde yeni bir iş öğrenme ve yeni iş bulma nedeniyle kaybettikleri önceki kazançlarını da göz önünde bulundurmurlar ve bireyler için göç etmeden elde edilen kazancın, elde ettikleri gelirdeki değişmelere bağlıdır.

Ek olarak şehirdeki sosyal ve kültürel aktiviteler gibi unsurları da göçün kazanımları olarak varsaymışlardır. Ardahan'dan göç edenlerin birçoğu sosyal ve kültürel olanaklarını iyileştirmek için göç ettikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra çocuk sahibi olan bireyler Ardahan'da eğitim olanaklarının yeterli olmadığını düşünmektedir. Çünkü genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan bireyler yeteri kadar gelir elde edemezler ve bu teoriye göre de gelir seviyesinin düşük olduğu yerlerde eğitim kalitesinin düşük olduğuna yönelik varsayımlar vardır. Ayrıca genç nesil Ardahan'da kalmak istememektedir. Bunun en önemli nedeni de büyük şehirlere göç etmeleri hâlinde kendilerine daha çok yatırım yapma ve geliştirme şansına sahip olduklarını düşünmeleridir. Aynı zamanda, şehirlerdeki sosyokültürel çekiciliklerin, eğitim imkânlarının fazla olması hem kendi eğitim seviyelerini geliştirme hem de çocuk sahibi olanların çocuklarının eğitimi için daha iyi eğitim fırsatlarının olduğunu düşünmeleri nedeni ile gençler göç ederler.

Denge Yaklaşımı

Greenwood (1975) denge yaklaşımında insanların fiyat, gelir ve yaşamın devamı için gerekli olan mal ve hizmetlerin arzındaki değişmelere göre tüketimlerini ayarladıklarını ortaya koymuştur. Fakat bu mal ve hizmetlerin insanlara sağladıkları fayda her piyasada eşit dağılmamıştır (Greenwood, 1975). Bu yüzden de kişiler fayda düzeylerini artıracak mal, hizmet ve diğer faktörleri elde edebilecekleri yerlere göç etmek isterler. Diğer faktörler ile daha iyi iklim şartları, daha güzel manzara, daha az kalabalık ya da daha temiz hava kast edilmektedir. Ek olarak kişilerin rahatını artıracak faktörler arasında parklar, yollar, hastaneler ve sahiller sayılabilir (Vergil, ve diğerleri, 2014).

Ardahan'dan bireyler sosyal ortamların eksikliği ve büyük alışveriş merkezlerinin olmaması nedeniyle fayda düzeylerini arttıracak büyük şehirlere göç etmişlerdir. Bugün bile Ardahan'da yaşayan bireyler mal ve hizmet ihtiyaçlarını karşılamak için başka şehirlere gitmektedir. Kış mevsiminin uzun sürmesi nedeniyle dışarı da yapılabilecek aktivite imkânı da azalmaktadır. Fakat öncelikle şehir içi ulaşımın eksikliğinden ve sonrasında eğlence mekânlarının, çocuk oyun alanlarının eksikliğinden ve büyük alışveriş merkezlerinin olmamasından ya da tiyatro, konser, sinema gibi kültürel aktivitelerin eksikliğinden şehri terk etmek istemektedirler.

Ardahan ili İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir ve Kocaeli'ne yoğun göç vermektedir. Bu iller sanayi ve ticaret bakımından Türkiye'nin en gelişmiş şehirleridir. Bu yüzden insanların neden Ardahan ilinden göç etmek istediğini tahmin etmek zor olmamaktadır. Ardahan'da özellikle kamu da çalışanların çoğu 45 yaşın altındadır. Bu da kamu çalışanlarının belli bir yaşta sonra bölgeyi terk edip çoğunlukla bu büyük şehirlere göç etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Birçoğu mecburi hizmet süresi boyunca Ardahan'da kalıp sonrasında daha rahat yaşayabilecekleri şehirlere göç etmektedirler.

Harris-Todaro Modeli

Harris ve Todaro (1970), gelişmekte olan ülkelerde, kırsaldan şehirlere doğru göçleri ekonomik büyüme ile alakalı modellemiştir (Todaro, 1970). Bu modelde, kırsal kesimi tarım sektörü, kentsel kesimi imalat sanayinin temsil ettiği varsayılır. Harris ve Todaro, özellikle kır ve kent ile yaptığı araştırmalarında kentsel alanlardan beklenen gelir seviyesinin, kırsal alandaki beklenen gelirden fazla olduğunu ve kır-kent arasındaki gelir seviyesi farklarının mutlak değerler yerine gelir beklentileri olarak incelenmesi gerektiğini açıklamaktadırlar (Aktaş & Şahin, 2019).

Kırsal ve kentsel kesimler arasında gelir farklılıkları yanında kentsel kesimdeki işsizlik oranlarının da göçü belirleyen faktörler olarak modele dâhil etmişlerdir. Böylece kır-kent arasındaki gelir farklılıklarına ve kentteki işsizliğe bağlı olarak kırdan kente doğru göçün devamlılık arz edeceğini vurgulamaktadırlar. Onlara göre işsizlik, göçün hem en önemli nedenlerinden biri hem de sonucudur ve göç kararlarını alırken bireyler gidecekleri yerde yani emek piyasasında tam istihdam olmadığını fakat kentteki gelirlerin kırsaldan daha yüksek olduğunu hesaplamaları gerekir. Çünkü bu şekilde de beklenen faydayı en üst yapmaya çalıştıkları varsayılır. Eğer gitmeyi planladıkları şehirde gelirlerinin daha yüksek olacağını bilseler bile iş bulma olasılıklarının düşük olduğunu düşünürseler göç etmekten vazgeçebilirler. Tam tersi durumda ise yani kır-kent arasında gelir farkı düşükse fakat iş bulacaklarına inanıyorsa bireyler göç etmek isteyebilirler (Gürlevik, 2014).

Ardahan ili kırsal bir yapıya sahiptir. Coğrafi yapısı ve iklim koşulları göz önünde bulundurulduğunda tarım ve hayvancılık en çok uğraşılan ekonomik faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat şöyle bir gerçek vardır ki tarım ve hayvancılık geçim tarımcılığı olmanın ötesine geçememiştir. Bunun birçok nedeni vardır. İlki, bazı dönemler iklim koşullarının sertliğidir. Özellikle kuraklıktan dolayı tarımsal üretimde bir düşüş söz konusudur. Diğeri de Ardahan için uygulanan ekonomik politikaların yanlış ya da yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Tüm bunlar maliyetlerin yüksek olmasına, köylülerin hayvancılıktan yeterli kazanç elde edememesine ve hayvancılığın gerilemesine neden olmaktadır. Bu modele göre de Ardahan ilinde beklenen ücretlerin kentsel beklenen ücretlerden düşük olmasıdır.

Sosyoekonomik gelişmişlik açısından 2011 yılında Ardahan 71. sırada yer almıştır ve kişi başına düşen gayrisafi millî hasıla değerlerine bakıldığında hemen hemen Türkiye ortalamasının üçte biri kadardır. Doğal olarak Ardahan ilinin millî gelirden aldığı pay diğer illerin arasında arka sıralarda yer almaktadır. Bunun nedeni olarak doğa şartları ve bölge için uygulanan politikalar gösterilebilir (Çaha & Tutar, 2013). Fakat Ardahan ili, Türkiye’de yoğun göç veren illerden biridir. Bu göçün en temel nedeni olarak bu ilin sosyoekonomik durumu olduğunu söyleyebiliriz. Ek olarak işsizliğin yüksek olması, sanayinin yeteri kadar gelişmemiş olması, tarım ve hayvancılığın istenen seviyede olmaması başlıca sorunlar olarak görülmektedir.

Ağ Modelleri

Ağ modeline göre başka bir yere göç etmeyi düşünenler, gidecekleri yere daha önce göç edenlerle bir ağ oluşturdukları ve bu ağın da göçün maliyetini

azalttığını düşündüklerinden dolayı planladıkları göçe olumlu baktıklarını göstermektedir (Çağlayan, 2006). Örneğin bir kişi gitmeyi planladığı yerde aile bireylerinden biri ya da bazılarının olması durumunda göç ettiği yerde daha kolay iş ya da ev bulabileceğini ve bu şekilde de göçün maliyetinin ve riskinin azalacağını düşünür. Ağlar ne kadar çok genişlerse maliyetler o kadar azalır. Bu şekilde de başka yere göç etme konusunda daha kolay karar verebilir. Bununla birlikte gidilecek yerde benzer etnik grubunun olması, hem şehri yoğunluğunun olması, benzer kültür ve gelenekten insanların olduğunun bilinmesi göç etmeye karar vermede hızlandıran bir etkiye sahiptir. Böylece göçmenler, gidecekleri yerle ilgili sosyal ve ekonomik anlamlarda bilgilere erişebileceklerdir ve bu şekilde varmak istedikleri yerde daha hızlı entegre olacaklardır (İnce, 2019).

Ardahan ilinde göç 1950 ve sonrası dönemde giderek hızlanmıştır ve ağ kuramı da Ardahan göçünün yönünün belirlenmesinde açıklayıcı olmuştur. Sonuçta göç olayı bir anda olup biten bir olay değildir. 1950'lerde başlayıp 1970 ve sonrası dönemde hızlanmıştır. Şehrin sosyal ve ekonomik anlamlarda kendilerine daha çok fayda sağlayacağını düşünen ilk iç göçü gerçekleştirenler sonradan göç edecekler için bir bilgi kaynağı olmuştur. İlk göç edenlerin göç ettikleri yerdeki durumlarını paylaşması, Ardahan'dan göç edenlere oradaki halkın bakışı belirleyici olmuştur. Ardahan'dan göç edenler genellikle belli başlı büyük şehirlere yerleşmişlerdir. Bununla birlikte şehrin durumlarını birbirleriyle paylaşarak göç edenlerin belli ilçelerde yoğunlaşmasına neden olmuşlardır. Örneğin Ardahan ilinden göç edenlerin çoğu Bursa-İnegöl'e yerleşirken diğer bir kısmı da Kocaeli-Tütün Çiftlik'e yerleşmişlerdir. Bunun en önemli nedenleri arasında ilk giden kişilerin oralara yerleşmeleri ve fayda-maliyet analizlerini değerlendirerek akrabalarına, arkadaşlarına anlatmaları ile olmuştur. Zaman içerisinde gittikleri yerde işe girmeleri, iş yerleri açmaları ve dernekler kurmaları sonucunda hemşeri mantığı ile hareket ederek sonradan gelenlere yardımcı olmuşlardır. Sonuç olarak göç ağları sayesinde oradaki kalacak yer, istihdam olanakları, mali ve kültürel birikimler hakkında bilgi sahibi olmuşlardır.

Makro Modeller

İtme-Çekme Kuramı

İtme-çekme kuramı, 1966 yılında ilk olarak Everett S. Lee tarafından literatüre kazandırılmıştır (Lee, 1966). Ona göre her yerleşim alanında insanları iten ve çeken bazı faktörler vardır ve göç ederken insanlar bu negatif ve pozitif faktörlerin etkisi altında kalmaktadırlar. Bu faktörler itme-çekme kuramının da zeminini oluşturmaktadır. Çekici faktörler, itici faktörlere ne kadar baskın

olursa göç etme gerçekleşir aksi durumda ise göç etme beklenmez (Van der Gaag, Wissen, Rees, Stillwell, & Kupiszewski, 2003). Lee (1966) göçe neden olan faktörleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Göç etmeyi düşünen bireylerin yaşadıkları yerle ilgili faktörler
2. Göç etmeyi düşündükleri yerle ilgili faktörler
3. Araya giren engeller
4. Kişisel faktörler

Lee'nin (1966) göç kuramında, nötr faktörlerin (0), itici (-) ve çekici (+) faktörlerin bir yerin göç vermesine ya da almasına neden olmaktadır. Pozitif faktörler ne kadar çok ise o yere göçmen çekmesi o kadar yüksektir. Olumlu ya da olumsuz olan bu faktörler birbirinden farklı ve çok sayıdadır. Ayrıca kişiden kişiye göre değişmektedir. Örneğin göç kararında eğitim imkânları, çocuk sahipleri için bir olumlu faktör iken çocuk sahibi olmayanlar için nötr özelliktedir (Çağlayan, 2006).

İtme ve çekme kuramında, gidilecek yer ve yaşanılan yerdeki tüm olumlu ve olumsuz faktörler birbirinden ayrı değerlendirilmelidir. İtici faktörler arasında işsizlik, iklim, düşük gelir, savaş ve terör sayılabilir. Çekici faktörler ise iş bulma imkânı, daha yüksek gelir, daha yüksek bir hayat standardına sahip olma, daha kaliteli eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşma göçü etkileyen önemli faktörlerdendir. Buna ek olarak bireyler göçün maliyetinden, düzeninin bozulmasından çekindikleri için ve aile bağlarından dolayı da kalmayı tercih edebilecekleri gibi göç etmeye de karar verebilirler (Akıncı, 2016).

Ardahan ili açısından bu kuramı değerlendirecek olursak Ardahan sanayinin yeteri kadar gelişmediği, ticaretin düşük olduğu, kültürel ve sanatsal aktivitelerin yetersiz olduğu bir şehirdir. Ek olarak belediyeçilik hizmetleri, altyapı imkânları, sosyal tesisler ve sağlık kurumları yeterince gelişmemiştir. Tüm bunlar insanların şehri terk etmesine neden olan itici faktörlerdir. Özellikle gitmeyi düşündüğü şehirde gelir garantisine sahip olanlar daha iyi bir hayat standardına erişmek yani sağlık, eğitim, altyapı, ulaşım, kültür ve sanat hizmetleri açısından- ki bunlar çekici faktörlerdir- buldukları şehri terk ederler. Özellikle çocukları olan bireyler çocuğunu daha iyi bir geleceğe hazırlayabileceklerini düşündükleri için göç etme eğilimini daha fazla göstermektedirler. Çocuklarını daha iyi şartlarda okutma isteği yanında bireylerin ailelerine daha yakın bir yerde çalışma düşüncesi, daha çok sevebileceği bir yerde çalışma isteği de bulunmaktadır.

Ekonomik açıdan da bakıldığında Ardahan'da bireyler zaman içerisinde tarım ve hayvancılıktan yeteri kadar gelir elde edemediği için geçim sıkıntısı yaşamaya başlamışlardır. İş bulma ve yaşam koşullarını geliştirmek içinde göç etmek isterler. Ardahan'da 1950 ve sonrasında tarımda çözülme ve Türkiye'de sanayileşmenin başlaması ile birlikte tarımsal alanlar azalmaya başlamıştır. Tarımda gelir düşüklüğünün olması, hane halkının geçimini karşılayamaması ve zaman içerisinde tarımda işsizliğin artması ile birlikte de bireylerin köylerinden ayrılarak şehirlere yönelmelerine yol açmıştır.

Ardahan ilindeki diğer bir sorunda sağlık alanındadır. Ardahan'da üniversite olmasına rağmen bir üniversite hastanesi bulunmamaktadır. Sağlık Bakanlığına bağlı devlet hastaneleri bulunmaktadır fakat ilin tüm ilçelerinde devlet hastanesi yoktur. Var olan bu hastanelerde de altyapı ve uzman doktor eksikliğinin olması, ileri düzeyde hastalıklar konusunda tedavi hizmetinin verilememesine neden olmaktadır. Bu yüzden sağlık konusunda il Erzurum'a ve Kars'a bağımlı bir durumdadır. Bu durum da hem mesafeden hem de ağır kış şartlarından dolayı halka ciddi ekonomik maliyetler yüklemektedir. Bu da Ardahan'dan göç etmek isteyen kişiler için önemli bir itici faktör olmaktadır.

Ek olarak Ardahan ilinde eğitim düzeyi düşük bir nüfusun yaşadığı söylenebilir. Lise ve sonrası eğitime sahip olanların oranı %20'dir. Üniversite düzeyinde eğitime sahip olanların oranı ise çok azdır. Şehir dışında üniversite eğitimi alan öğrenciler çoğunlukla buldukları şehirlerde iş bulup orada kalmaktadırlar da sanayi ve ticaret merkezlerine, kültür ve sanat alanında canlı olan şehirlere göç etmektedirler. Bu açıdan bakıldığında Ardahan ili dezavantajlı bir konumdadır. Eğitimli nüfusun ili terk etmesi ile ilin geri kalmışlığı arasında bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Geri kalmışlıktan dolayı eğitimli bireyler şehri terk ederken, eğitimli nüfusun ilden ayrılması da geri kalmışlığa süreklilik kazandırmaktadır.

Ekonomik Değişkenler

Ekonomik faaliyet düzeyi, Ravenstein (1885) tarafından göçün önemli bir belirleyicisi olarak ortaya çıkmıştır. Makro yaklaşım açısından en temsili göstergesi kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıladır ve literatürde iç göç üzerine yapılmış olan çalışmalarda kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın iç göç üzerinde etkisi olduğu vurgulanmıştır. Kişilerin yoğun olarak yaşadıkları şehirlerde daha fazla ekonomik faaliyet, hizmet ve fırsatların var olması ile daha yüksek bir refah seviyesinde oldukları anlamına gelmektedir. Bu şekilde, kişi başına düşen gelirden, kişi başına düşen üründe ve yeni iş kayıtlarının sayısında değişkenlikler meydana gelir ve tüm bunların, iş gücü piyasasını

karakterize ettiği görülmektedir (Van der Gaag, Wissen, Rees, Stillwell, & Kupiszewski, 2003).

Makro yaklaşım açısından göç teorilerinde kullanılan bir diğer gösterge işsizlik oranıdır. Göç alan ve göç veren bölgeler arasındaki işsizlik oranı ve göç etme eğilimi arasındaki ilişki birçok çalışmada ortaya konulmuştur (Etzo, 2008). Bu yüzden kısaca iş gücü piyasası, bireylerin göç etmesinde ve yer seçiminde önemli bir faktördür. Ayrıca genel olarak bir bölgenin ekonomik koşullarının değerlendirilmesinde kişi başına düşen yurt içi hasıla, istihdam oranı, iş değiştirme imkânının olup olmaması ve işsizlik oranları gibi faktörler önemli bir etkiye sahiptir (Vergil, ve diğerleri, 2014). Ardahan ilinin kalkınmasına engel olan faktörler ham madde temininde yaşanan zorluklar, işletmelerin yeterli sermayeye sahip olmaması, iklim şartlarının elverişsizliği, yan sanayinin istenen seviyede olmaması, nitelikli elemanların büyük bir kısmının şehri terk etmesi, ulaşım ve altyapı da olan sorunlar gelmektedir. Tüm bunlara ek olarak Ardahan'ın üretim kapasitesi düşüktür ve doğal olarak da kişi başına düşen gayrisafi milli hasılası Türkiye ortalamasının çok altındadır.

SERKA'nın TRA2 Bölgesi için hazırlanmış olduğu raporda, 2009 yılı verilerine göre bu bölgedeki illerin ekonomisi ortalama olarak sırasıyla tarım sektörüne (%64,1), hizmet sektörüne (%19,7), ticaret sektörüne (%9,9) ve sanayi sektörüne (%6,3) dayanmaktadır. Görüldüğü üzere tarım bu bölgenin dolayısıyla da Ardahan ilinin de ana geçim kaynağıdır. Tarımsal üretim çoğunlukla doğa şartlarına bağlıdır. O yüzden kişi başı tarımsal üretim değeri de ülke ortalamasının altındadır. Bunun nedenleri arasında, katma değeri olan ürünlerin üretilmiyor olması ve verimliliğin düşük olması sayılabilir.

Lewis'in Modeli

Arthur Lewis (1954), "Sınırsız İş Gücü Arzı ile Ekonomik Kalkınma (Economic Development with Unlimited Supplies of Labour)" isimli çalışmasında iş gücünün arzı ile ekonomik kalkınma arasındaki bağlantıyı incelemiş ve bunun üzerine teorisini oluşturmuştur (Lewis, 1954). Bu şekilde oluşan dual ekonomiden, kırsal göçün bölgeler arasında değil, sektörler arasındaki gelir ve istihdam imkânı farklılığından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Lewis'in modeline göre kalkınmanın en önemli bileşeni tarımdır. Tarım da büyümenin ön koşuludur. Modelde iki sektör bulunmaktadır. Bunlardan ilki sanayi sektörü bir diğeri ise tarım sektörüdür. Tarım sektörünün kırsal bölgelerde, sanayi sektörünün ise kentsel bölgelerde yoğunlaştığı görülür. Bu yüzden de bu teori kırsal göçü, sektörler arasındaki ekonomik kalkınmayla birlikte sektörlerin yoğunlaştığı bölgeleri de kapsamaktadır (Akyıldız, 2019).

Bu modele göre tarım sektöründe işsizlik var ise bireyler, sanayi sektörüne kaydırılarak sanayinin gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Bu şekilde de tarımda düşük verimlilikte çalışan bireyler sanayi sektöründe verimli hâle gelir ve ekonomi zaman içerisinde giderek büyür. Bununla birlikte tarımdaki gizli iş gücü yığınının sanayiye transferi, şehir ücreti ile köyde kazanılan geçimlik ücret arasındaki farkıyla gerçekleşir. Şehirdeki ücretlerin köydeki ücretlerden fazla olması ile de köydeki iş gücü şehirlere kayacaktır (Solmaz, 2008). Örneğin küçük ölçekli ticaretin var olduğu, geçimlik tarımın ve gündelik işlerin yaygın olduğu şehirlerde, işgücünün marjinal verimliliği önemsizdir. Bu sektörlerde bulunanlar üretime bir katkıda bulunmadıkları içinde göç ettikleri zaman kırsal kesimdeki üretimde herhangi bir azalma olmayacaktır. Aksine şehrin üretimine katkı sağladıkları için de marjinal verimlilikleri artacaktır (Güreşçi, 2009). Ardahan'da geçimlik tarımla uğraşan nüfusun sayısı fazladır ve birçok kişi yan işlerde istihdam edilmektedir. Fakat 1950'li dönemde Ardahan'da tarımsal kesimde bulunan sınırsız emek arzı ve verimliliklerinin düşük olması sonucu bireyler yoğun bir şekilde göç ederek sanayiye kaymıştır ve sanayi sektöründe istihdam edilmiştir. Bu da tarımdaki gizli iş gücünün ya da iş gücü yığınının sanayiye transfer edilmesiyle kır-kent arasındaki ücret farkına neden olmuştur.

4. ARDAHAN'DA KIRDAN KENTE GÖÇ İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ardahan'da ve içinde bulunduğu TRA2 bölgesinde göçü tetikleyen nedenlerin, bölgesel gelişmişlik düzeylerinde yaşanan farklılıktan kaynaklandığı görülmektedir. Bu durum hem yöre halkı için hem de yöreye gelen kamu görevlileri için daha gelişmiş bölgelere doğru göç etmenin tetikleyicisidir. İç göçler Ardahan'ın beşerî sermaye kaybına uğramasına neden olmaktadır. Beşerî sermaye kaybı hem ilin gelişmemesinden dolayı iç göçün bir sonucu hem de geliştirilebilecek istihdam alanlarında ihtiyaç duyulan iş gücüne ulaşamaması bakımından ilin gelişmemesinin bir nedenidir. Bu bağlamda Ardahan'da iç göçün nedenlerini ortaya koyarak sorun alanlarında etkili ve sürdürülebilir politikalara ihtiyaç vardır. Ardahan'ın iş gücü piyasası ve istihdam yapısı incelendiğinde üzerinde durulması gereken ilk önemli nokta vardır. Bu, temelde iş gücü talebi ve iş gücü arzı arasındaki farklılıktan oluşan sorunların çözülmesi gerektiğidir. Ardahan'ın nitelikli beşerî sermayesinin eğitimi ve yetiştirilmesi gereklidir. İstihdam imkânlarının geliştirilmesi ve işsizliğin azaltılması için Ardahan'ın öncelikli sektörlerde iş gücünün etkinleştirilmesi sağlanmalıdır (SERKA, 2013: 21). Bu

iş gücünün etkin kullanımı ilin ekonomik ve sosyal kalkınması için önemlidir.

Ekonomisi tarım ve hayvancılığa bağlı olan Ardahan için tarım alanlarının, tarımsal destekleme politikalarının artırılması ve tarımsal pazarlama sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir. Ardahan'ın arazileri iklim koşullarından dolayı birçok tarım ürününe elverişsiz olsa da çayır ve meraları çok verimli olduğundan büyükbaş hayvancılık için yem bitkilerinin rekabet gücü artırılmalıdır. Ardahan ilinin hayvancılık yatırımları açısından merkez hâline dönüştürülmesi hem Ardahan hem de Erzurum ve Kars başta olmak üzere çevre illerin ekonomik yönden kalkınmasına zemin hazırlayacaktır. Şüphesiz bu durum bu alanlarda hayvancılığa dayalı gıda sanayinin gelişmesini sağlayacak ve aynı zamanda iç göçe meyilli olan iş gücünün yörede istihdamını artıracaktır (Birinci, 2018: 471).

Bölgesel farklılıkları sıfıra indirmenin imkansızlığı göz önüne alınarak bölgesel kalkınmanın etkinliğini artırmak gerekmektedir. İlk olarak Ardahan ilinin sorunları tespit edilerek mikro ölçekte yöreye özgü ihtiyaçlara hitap eden kalkınma modelleri üzerinde çalışılabilir. Ardahan'da temininde güçlük çekilen başlıca mesleklerin tespit edilerek mesleki eğitimler artırılmalı ve girişimcilik konusunda özellikle halk bilinçlendirilmelidir.

İklim şartlarının yaşamı her yönü ile etkilemesi olumsuz bir bakış açısı olarak değil, çekici bir faktöre dönüştürülebilir. Bu bağlamda yörenin kış turizmi geliştirilmelidir. Ayrıca tarihî ve iklimsel dokuya uygun yapı tarzı ve mimari üsluplar korunarak turizm alanlarında farklı bir tarz konaklama olanağı geliştirilebilir. Turizm çeşitliliği artırılarak ve turizm sezonunun tüm yıla yayılması sağlanabilir. Ayrıca özellikle kış turizmi için reklam kampanyaları artırılmalıdır.

Yenilikçilik ve markalaşma konusunda Ardahan'a özgü yöresel ürünlerin etkin tanıtımı yapılmalı ve pazarlama stratejileri geliştirilebilir. Bu bağlamda yöre halkına eğitim seminerleri düzenlenebilir. Özellikle yörede markalaşmış olan kaz, kadınlar için istihdam alanı oluşturması bakımından önemlidir. Bu konuda yerel yöneticiler tarafından kadınları teşvik edici uygulamalar hayata geçirilebilir ve doğal koşullara uygun yatırım yapılarak ilin kendine has ürünleri devlet tarafından desteklenebilir. Bu şekilde ilin işgücü dinamikleri dikkate alınarak başta kadınlar ve gençler olmak üzere tüm kesimler için nitelikli istihdam alanları geliştirilmelidir.

Özellikle memur kesimi için motivasyonlarını artırıcı teşvik politikaları uygulanmalıdır. Örneğin memurları şehirde tutmak için ilave ücret vererek teşvik etmek gerekmektedir. Onlara lojman ve misafirhane gibi konaklama

imkânları genişletilmelidir.

Sosyal ortamların ve alışveriş merkezlerinin artırılması gerekmektedir. Birçok kişi kazandıkları geliri harcamak için Kars'a ya da Erzurum'a gitmektedir. Şehrin ekonomisine katkı sağlamak için bu ve benzeri olanaklar Ardahan'da artırılmalıdır. Şehir içi ulaşım, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri, spor salonları, eğlence mekânları, çocuk oyun alanları, sosyal ortamlar ve alışveriş merkezleri çoğaltılmalıdır. Şehrin özellikle Ardahan Üniversitesinin belediye ile birlikte sosyal ve kültürel faaliyetleri artırma konusunda üzerine büyük sorumluluklar düşmektedir.

Son olarak Ardahan iline yönelik tarım politikaları arttırılmalıdır. Özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar için yeterli gelir düzeyi sağlanmalı ve yöreye özgü uygun yaşam standardı temin edilmelidir. Sadece gelir artırıcı önlemler yeterli olmayabilir bununla birlikte diğer sosyal hizmetlerinde artırılarak sosyal hayatın canlandırılması gerekmektedir. Bu şekilde kırsal-kent arasındaki yaşam standartlarının farklılığı azaltılıp Ardahan'daki göç engellenebilir.

SONUÇ

Türkiye'de 1950'li yıllarda sanayileşme süreci ile birlikte ciddi bir şekilde hızlanan ve sonrasında devam etmekte olan göç konusu literatürde birçok açıdan incelenmiş olup, nedenleri, sonuçları ve etkileri araştırılmıştır. Fakat ekonomi biliminin göç literatüründe önem taşıyan makro ve mikro modeller ile ilgili Türkiye'de yeterince çalışma bulunmamaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri bu modeller için gerekli olan verilerin bulunmayışıdır. Veri eksikliğinden dolayı bu çalışma da göçlerin ekonomik değişkenlerle açıklanabilirliği inceleyememiş olup bunun yerine Ardahan'daki kırsal şehre göç hareketi makro ve mikro modeller çerçevesinde değerlendirilerek göçün neden ve sonuçları incelenmiş ve literatüre katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Ardahan iç göç açısından önemli bir saha oluşturmaktadır çünkü Ardahan hemen hemen her dönem göç veren bir şehir olmuştur ve göçlerin yoğunluğu Batı bölgelerine olmakla birlikte bölge içi göçlerinde yoğun bir şekilde olduğu görülmektedir. Özellikle Ardahan'da 1970'ler ve 1990'lardan sonra yoğun bir göç yaşandığı görülmektedir.

İç göç ülkelerin demografik yapıları üzerinde önemli sonuçlar meydana getirir. Bireyleri göçe teşvik eden önemli nedenlerden biri bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarıdır. İç göçler genellikle ekonomik ve sosyal açıdan gelişmiş bölgelerden ve gelişmemiş bölgelere doğru bir yöne sahiptir. Göçü sadece

nüfus hareketliliğine indirgemememiz gerekmektedir. Göç, nüfus hareketliliği ile birlikte demografik yapıda değişimi ifade etmektedir. Bu yüzden her göç hareketi, göç veren ve göç alan yerlerde demografik yapıda önemli değişime ve dönüşüme neden olmaktadır. Göç alan bölgelerde yoğun nüfus artışı ve kentleşmeye özgü sorunlara neden olurken göç veren bölgelerde özellikle genç nüfusun bölgeyi terk etmesi ile ekonomik ve demografik yapıda değişime neden olur. Ardahan'da göç veren bir bölgede yer aldığından nüfus oranı düşmekte, nüfus yaşlanmakta buna bağlı olarak ekonomik üretimde azalmaktadır. Özellikle bölgenin önemli geçim kaynağı olan hayvancılık mesleği tehlikeye girmektedir.

Göç kararı bireylerin geleceğini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen bir süreçtir. Bu yüzden bu karar alınırken ve göç edilecek yer belirlenirken bireylerin rasyonel kararlar vermeleri gerekmektedir. Ardahan ilinde bireylerin göç etme sebeplerinin başında işsizlik, sağlık, eğitim ve sosyal yaşamın eksikliği gelmektedir. Özellikle genç nüfus arasında göçe neden olan en önemli faktör ekonomik faktördür. İlde görülen işsizlik nedeni ile bireyler genç yaşta doğup büyüdükleri yerlerinden ayrılmak zorunda kalmaktadırlar. Bunun önüne geçilebilmesi için Ardahan ilinde ve ilçelerinde yeni işletmeleri teşvik edici adımlar atılmalı ve organize sanayi bölgelerinin yaygınlaştırılması ve mevcut olanında geliştirilmesine yönelik destekleyici faaliyetlerde bulunulması gerekmektedir. Bu şekilde en azından gelecek olan genç nüfusun kendi memleketlerinde kalmaları ve giden genç nüfusun geri dönmesi sağlanabilir. Bu da Ardahan'daki göç olgusunun önüne geçebilmek için önemli bir adım olabilir.

Ardahan ili, coğrafi şartları, iklim ve ekonomik sorunları ile kalkınma problemi olan bir ilimizdir. Bu problemi ortadan kaldırmak için göçün nedenlerinin çözülmesi ve bunlara yönelik çeşitli kalkınma planlarının hazırlanması gerekmektedir. İlin coğrafi yapısına ve sosyoekonomik durumuna uygun yatırımlar yapılmalıdır. Bunun için kamu ve özel sektörün bir arada çalışarak yeni iş ve istihdam alanları yaratması gerekmektedir. Yukarıda açıkladığımız modeller çerçevesinde Ardahan'ın içinde bulunduğu yapısal özellikler ve sürecinin dinamik etkileri bir arada düşünüldüğünde Ardahan için uygulanan politikaların özellikle kalkınma politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çünkü son yıllarda il için yapılan ekonomi politikalarının göç verileri de göz önüne alındığında henüz göçü engellemediği görülmektedir. Ardahan'a özgü göç analizlerinin ekonomik, demografik yapı, iş gücü piyasasının arz ve talep yapısı gibi kavramların hepsinin birlikte değerlendirilmesi ve hedef odaklı olunarak çok yönlü yerel politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Z. (2016), "Zorunlu Göç ve İtici Göçün Etkilerine İlişkin Algılar: Diyarbakır Örneği", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, E., & Şahin, A. (2019), "Harris-Todaro Göç Modeli: Türkiye Örneği", *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Akyıldız, İ. E. (2019), "Göç Hareketliliğinin E. Lee Kuramı Perspektifinden Yorumlanması: Türkiye Örneği", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aygün, G. Akbulak, C. (2017), "Ardahan İli Organik Hayvancılık Potansiyelinin Değerlendirilmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, 144-161.
- Birinci, S. (2018), "Ardahan İlinde İç Göç Hareketinin Yaş ve Cinsiyet Yapısının Analizi (1995-2016)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı), s. 457-473
- Çağlayan, S. (2006), "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), s. 67-91
- Çaha, Ö., & Tutar, H. (2013), *Tra2 Bölgesinde Yoğun Kamu Çalışmanı Göçü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Serhat Kalkınma Ajansı.
- Etzo, I. (2008), *Internal Migration: A Review of the Literature*, Munich Personal RePEc Archive.
- Giddens, A. (2013), *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, (Ü. Y. Battal, Çev.) Ankara, Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Göker, M. (2017), "Türkiye'de İç Göçün Belirleyicileri; Bandırma İlçesi ile İlgili Bir Uygulama", (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Greenwood, M. J. (1975), *Research on Internal Migration in the United States: A Survey*. *Journal of Economic Literature*.
- Güreşçi, E. (2009), "Kırsal Göç Ve Tarım Politikası Arasındaki İlişki", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)* (22) s. 51-67.
- Gürlevik, Â. (2014), "Bölgesel Kalkınma Politikaları Ekseninde İstihdam ve İç Göç Etkileşimi", (Uzmanlık Tezi) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- İnce, C. (2019), "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 11(18). s. 2579- 2615.
- Karpat, K. H. (2003), *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm: Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*. (A. Sönmez, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kızılkaya, Y. M. (2014), *Türkiye'de İç Göçün Sosyo Ekonomik Nedenleri: Ardahan İli Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lee, E. S. (1966), "A Theory of Migration", *Demography*.
- Lewis, W. A. (1954), *Economic Development With Unlimited Supplies Of Labour*, The Manchester School.
- Özdemir, H. (2012), "Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*. (30) s. 1-18.
- Özyakışır, D. (2012), "İç Göç Hareketleri ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: TRA 2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul'a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ravenstein, E. G. (1885), "The Laws of Migration", *Journal Of The Statistical Society of London*.

- Polat, D., (2007), "Ağrı Alt Bölgesinde (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) Gelir Dağılımı ve Göç (Bir Uygulama)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum.
- SERKA. (2012), *Tra2'de Göç Olgusu: Sebep ve Sonuçlar Bağlamında Analitik Bir Araştırma*, Öncü Basımevi, Ankara.
- Sever, M. (2015). "Türkiye'yi Hedef Alan Yasadışı Göçmenler: İstanbul Örneği", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sjaastad, L. A. (1962), "The Costs and Returns of Human Migration", *Journal of Political Economy*.
- Solmaz, E. (2008), "İktisadi Kalkınma Kuramlarının Yoksulluk Konusuna Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış", *Mezuat Dergisi*.
- Şen, M. (2014), "Türkiye'de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi". *Çalışma ve Toplum*, 1: 231-256.
- Tekeli, İ. (2011), *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- Todaro, J. R. (1970), "Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis", *The American Economic Review*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları", 2007-2019. <http://www.tuik.gov.tr/Start.do> Erişim Tarihi: 07.08.2020.
- Uluslararası Rekabetçilik Araştırmaları Kurumu Derneği (URAK) (2018). İller Arası Rekabetçilik Endeksi Raporu http://www.urak.org/wp-content/uploads/2019/05/URAK_%C4%B0RE_2018-2.pdf erişim tarihi: 01.08.2020
- Van der Gaag, N., Wissen, L., Rees, P., Stillwell, J., & Kupiszewski, M. (2003), *Study of Past and Future Interregional Migration Trends and Patterns within European Union Countries In Search of a Generally Applicable Explanatory Model*, Eurostat.
- Vergil, H., Yıldırım, H., Sezer, Ö., Şükrüoğlu, D., Teyyare, E., Bayramoğlu, F., Güven, T. (2014), *Zonguldak İlinde Göçün Sosyoekonomik Nedenleri Ve Alınabilecek Tedbirler*, Zonguldak, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, V. (2019), "İç Göçün Nedenleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis İli", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), s. 1709-1735
- Yüceol, H. (2011), "Türkiye'de İllerarası İşsizlik Oranı Farklılıkları, Göç ve Ekonomik Kalkınma", *Sosyoekonomi Dergisi*, 15 (15), s. 29-54.

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

Jacques Ellul, "Söz, bizi zamana yerleştirir." der. Bu çıkarsama, modern zamanlarda, epistemolojiyi, ontolojik açıdan varoluş sorununa karşı keskin bir reçete olarak sunma eylemidir. Zira günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri, rutinin kıskacında yer yer alışkanlıklara dönüşen davranışların içindeki nice değer kodlarının ve güzelliklerin yitip-giden zenginliğidir. Ardahan ili, modernleşme ve küreselleşmenin farksızlaştırdığı özgün değerlerin, zamanın ruhuna direnç gösterdiği güzide bir Anadolu toprağıdır. Endüstriyel kapitalizmin risklerle donattığı yerkürede, bozulmamış, bereketli ve güvenilir bir sığınaktır.

Ne var ki, buradaki tespitimiz, bıçak sırtı bir tespittir. Nitekim Ardahan'ın kirlenmemiş/el değmemiş doğa güzellikleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, güçlü birtakım gizil potansiyelleri ve sahip olduğu somut/soyut değerleri ile bir yandan işlenmeyi/değerlendirilmeyi beklerken; öte yandan titizlikle korunmayı ve muhafaza edilmeyi gerektirmektedir. Diyebilirim ki; Ardahan Değerlemeleri serisi; topyekûn bir söz olarak, bu hassasiyetlerle Ardahan'ı zaman(d)a yerleştirme gayretiyle ortaya çıkan bir şehir monografisidir.

Bu düşüncelerle, geçen yıl ilki hazırlanan Ardahan Değerlemeleri -I- kitabından sonra serinin 2. kitabı olan bu çalışmada, Ülkemizin farklı üniversitelerinden 34 yazarın daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış 21 bilimsel makalesi yer almaktadır. Ardahan ili, pek çok zenginlik, varlık ve potansiyeli ile hemen tüketilemeyecek ölçüde geniş bir değerler spektrumuna sahip olduğundan; sizler, Ardahan Değerlemeleri -2- kitabını okuduğunuz dönemde, serinin sonraki sayısı için bizler yolda olacağız. Kitabın ilgisine fayda getirmesini ümit ediyor; keyifli okumalar diliyoruz.

AKADEMİK YAYINCILIK

www.nobelyayin.com

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -2-

Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası'nın katkılarıyla basılmıştır.

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ - 2: Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör: Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Yayın No. : 3160
Beşerî Bilimler No. : 247
ISBN : 978-625-406-890-4
E-ISBN : 978-625-406-891-1
Basım Sayısı : 1. Basım, Aralık 2020

© Copyright 2020, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO. 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayımladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Emre Gürbüz -emre@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Kurtbaş, İhsan.

Ardahan Değerlemeleri -II- Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar / Editör: İhsan Kurtbaş

1. Basım. XXII+ 532 s. 16x23,5 cm Kaynakça var, dizin yok.

ISBN : 978-625-406-890-4

E-ISBN : 978-625-406-891-1

1. Siyaset 2. Kültür 3. Ekonomi 4. Ardahan

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mah. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No. 7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başarı Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Güneş Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

BÖLÜM YAZARLARI

BÖLÜM 1: **YENİ SEÇİM VE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE SEÇMEN TERCİH VE KARARLARININ SOSYOLOJİSİ, DİNAMİKLERİ VE TAKTİKSELLİĞİ**
Ardahan İli Örneğinde 24 Haziran Seçimleri Üzerine Bir Araştırma
Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ
Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-5828-6887>

BÖLÜM 2: **PARTİ KİMLİĞİ ALGISI**
Ardahan İli Örneğinde Lisansüstü Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma
Dr. Öğr. Üyesi Onur Akçakaya
Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
Orcid ID: 0000-0002-7328-5380

Öğr. Gör. Canan Tun İnan
Samsun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Orcid ID: 0000-0003-1727-9178"0000-0003-1727-9178

BÖLÜM 3: **ULUSAL ÖNEME HAİZ SULAK ALANIN YERELDEKİ ALGISI: AKTAŞ GÖLÜ (ARDAHAN) ÖRNEĞİ**
Dr. Öğr. Üyesi Murat Demirel
Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Kentleşme ve Çevre Sorunları
Orcid ID: 0000-0003-0994-545X

- BÖLÜM 4: ARDAHAN YÖRESİ HALILARI**
Prof. Dr. Bekir Deniz
*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi*
- BÖLÜM 5: ARDAHAN YÖRESİ GELENEKLİ EL ÖRGÜSÜ YÜN ÇORAPLARI**
Dr. Öğr. Üyesi Ebru Subaşı
*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi Bölümü*
Orcid ID: 0000 0002 2254 0871
- BÖLÜM 6: ARDAHAN'DA YAYLACILIK KÜLTÜRÜ VE YAYLACILIK FAALİYETLERİNDE YAŞANAN SORUNLAR**
Leman Albayrak
*19 Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Beşerî ve İktisadi Coğrafya ABD Doktora Öğrencisi*
Orcid ID: 0000-0001-6944-3852
- BÖLÜM 7: ARDAHAN'IN TURİZM DEĞERLERİ**
Dr. Öğr. Üyesi Hürriyet Çimen
*Ardahan Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu
Turizm İşletmeciliği bölümü*
Orcid ID: 0000-0001-6107-2444
- BÖLÜM 8: 1900 YILI RUS ANSİKLOPEDİSİNE GÖRE ARDAHAN OKRUĞU**
Dr. Öğr. Üyesi Gülnara Goca Memmedli
*Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü*
Orcid ID: 0000-0002-9942-2670
- BÖLÜM 9: ARDAHAN'IN İLLER ARASI REKABET ENDEKSLERİNDEKİ SEYRİ (2010-2020)**
Prof. Dr. Murat Şeker
*İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü, Bütçe ve Mali Planlama Ana Bilim Dalı*
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3925-6276>
- Gülçin Çelikbıçak
*İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ekonometri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi*
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-2685-179X>

BÖLÜM 10: COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜNLERİN YEREL KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Ardahan İli Örneğinde Bir Değerlendirme

Arş. Gör. Dr. Mustafa Caner Timur

Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

Orcid ID: 0000-0002-3259-8495

Şevket Kaan Gündoğdu

Orcid ID: 0000-0002-1252-5256

BÖLÜM 11: İÇ GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN MAKRO VE MİKRO KURAMLAR İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: Ardahan İli Örneğinde Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Coşkun

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,

İktisat Bölümü, İktisat Politikası Anabilim Dalı

Orcid ID: 0000-0002-9561-7200

Arş. Gör. Sümeyye Kara

Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi,

Sosyoloji Bölümü, Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı

Orcid ID: 0000-0002-8636-3528

BÖLÜM 12: ARDAHAN'IN KRONİK GÖÇ SORUNU: Sosyoekonomik Bir Değerlendirme

Doç. Dr. Deniz Özyakışır

Kafkas Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Orcid ID: 0000-0002-9710-3238

BÖLÜM 13: TÜRKİYE'DEKİ HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE ARDAHAN İLİNİN YERİ VE ÖNEMİ: SWOT Analizi ile Genel Bir Bakış

Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin Ayvazoğlu

Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle Meslek Yüksekokulu

Laborant ve Veteriner Sağlık Programı

Orcid ID: 0000-0003-2064-0657

Prof. Dr. Pınar Ayvazoğlu Demir

Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi

Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği

Orcid ID: 0000-0002-7010-0475

BÖLÜM 14 ARDAHAN İLİNDE SÜT SIĞIRCILIĞININ MEVCUT DURUMU, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Doç. Dr. Abdülkerim Diler

Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü

Orcid ID: 0000-0001-7958-6179

BÖLÜM 15 ARDAHAN İLİNDE SIĞIR YETİŞTİRİCİLİĞİNİN ÖNEMİ VE SIĞIRLARIN BAZI ZONOTİK HASTALIKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan

Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle MYO

Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0751-0559>

Uz. Dr. Ali Nazmi Can Doğan

Göle Devlet Hastanesi İç Hastalıklar Kliniği

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2660-8148>

BÖLÜM 16 ARDAHAN BÖLGESİNDE BUZAĞI VARLIĞI VE GELECEĞİ

Doç. Dr. Abdülkerim Diler

Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü

Orcid ID: 0000-0001-7958-6179

BÖLÜM 17 ARDAHAN İLİ KAZ YETİŞTİRİCİLİĞİ VE BAŞLICA GÖRÜLEN ENFEKSİYÖZ HASTALIKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan

Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle MYO, Göle-Ardahan

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0751-0559>

Uz. Dr. Ali Nazmi Can Doğan

Göle Devlet Hastanesi İç Hastalıklar Kliniği, Göle-Ardahan

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-2660-8148>

BÖLÜM 18 ARDAHAN İLİ ARI YETİŞTİRİCİLERİNİN SOSYOEKONOMİK DURUMU VE ARICILIĞIN TEKNİK ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

Zir. Yük. Müh. Sibel Selda Barak

Ankara Tarım ve Orman İl Müdürlüğü

Hayvan Sağlığı ve Yetiştiriciliği Şube Müdürlüğü

Orcid ID: 0000-0002-9503-7361

Doç. Dr. Aziz Gül

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü

Orcid ID: 0000-0003-1158-5019

BÖLÜM 19

ARDAHAN VE ÇEVRESİNDE BAL ARISI KOLONİLERİNDE MEVSİMLERE GÖRE BAKIM ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Yaşar Erdoğan

*Bayburt Üniversitesi, Demirözü Meslek Yüksekokulu
Veterinerlik Bölümü*

Orcid ID: 0000-0001-6154-7008

BÖLÜM 20

ARDAHAN YÖRESİNDE BAL ARISI (*Apis mellifera L.*) KOLONİLERİNDE KIŞLATMA VE KIŞLATMANIN ÖNEMİ

Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz

*Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0002-9844-4229

Öğr. Gör. Kemal Yazıcı

Ardahan Üniversitesi Posof Meslek Yüksekokulu Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü
Orcid ID: 0000-0002-1369-5994

Dr. Öğr. Üyesi Servet ARSLAN

*Akdeniz Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0003-3892-8130

BÖLÜM 21

KAFKAS ARISI (*Apis mellifera caucasica*), İZOLE BÖLGELERİ VE ARDAHAN İLİ GENELİNDE KORUMA ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Aziz Gül

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zooteknik Bölümü
Orcid ID: 0000-0003-1158-5019

Doç. Dr. Mahir Murat CENGİZ

*Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0002-9844-4229

Öğr. Gör. Kemal YAZICI

*Ardahan Üniversitesi Posof Meslek Yüksekokulu
Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü*

Orcid ID: 0000-0002-1369-5994

Dr. Öğr. Üyesi Servet ARSLAN

*Akdeniz Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu
Organik Tarım Bölümü*

Orcid ID: 0000-0003-3892-8130

SUNUŐ

Günümüz dünyasında bilimsel araştırma/yayın yapma, eğitim öğretim ve toplum hizmetleri olmak üzere üç temel rolü olan üniversiteler kuruldukları şehrin sanayisini, kentsel dokusunu, demografisini; sosyoekonomik, siyasal ve kültürel yapılarını doğrudan ve dolaylı şekilde etkileme kapasitesine sahip kurumsal yapılardır. Üniversiteler temel rol ve işlevlerini ancak varılmak istenilen hedefler doğrultusunda özgün bir misyona sahip olmaları sayesinde anlamlı ve etkili şekilde yerine getirilebilirler.

Bu çerçevede Üniversitemiz somut bilimsel veriler temelinde, bölgemizin ve şehrimizin iktisadi, sosyal, beşerî sermayesini ve genel olarak güçlü ve zayıf yönlerini göz önünde bulundurarak kendi özel misyonunu belirlemiştir. Ardahan Üniversitesi, esas itibarıyla coğrafi olarak etrafımızda yer alan Kafkasya, Orta Asya ve ayrıca Uzak Doğu'ya açılan bir bilim kapısı olmayı ve kendi hinterlandındaki bu geniş alanın ihtiyaçlarını gözeterek bilimsel faaliyetler yapmayı, iş birlikleri geliştirmeyi ve bölgesel kalkınma konusunda içinde bulunduğu coğrafyanın ufku olmayı misyon edinmiş bir üniversitedir.

Bu misyon çerçevesinde Üniversitemiz, şehrimizin değerleri ve potansiyellerini göz önünde bulundurarak yenilikçi, yaratıcı, uygulanabilir projeler üretmekte, patent çalışmaları yapmakta, iş birlikleri kurmakta, bilimsel araştırma ve yayınlar üretmektedir. Üniversitemizin üzerinde konuşlandığı Ardahan ili, aşağıda daha ayrıntılı ifade edildiği üzere, güçlü kaynakları; yer altı ve yer üstü zenginlikleri, maddi ve manevi değerleri, değerlendirilmeye açık ekonomik, sosyal, kültürel ve turistik potansiyelleriyle yurdumuzun çok önemli ve kendine özgü illerinden biridir.

Hem politik hem ekonomik düzeyde ülkemizin Orta Asya ve Kafkasya'ya açılan kapısı niteliğinde olan Ardahan, büyük bir jeostratejik ve jeopolitik öneme sahiptir. Bu bağlamda Üniversitemiz; Kafkasya, Orta Asya ve Uzak Doğu ülkeleri üzerine sosyal, siyasi, ticari, teknolojik ve stratejik araştırmalar yapmaktadır. Ayrıca ülkemizde yükseköğretim alanında bir ilki başaran Üniversitemiz; İngilizce, Fransızca ve Almanca dışında Kafkasya ve Orta Asya'nın ortak dili olan Rusçada eğitim/öğretime ağırlık vermektedir.

Türk halk kültürü alanında Ardahan'ın müstesna ve özgün bir yeri olduğuna kuşku yoktur. Ardahan'daki Türk varlığı ve kültürünün yaklaşık 3000 yıl gerilere gittiği bilinmektedir. Bu tarihsel süreç içerisinde Türklerin Anadolu'ya giriş ve geçiş kapısı niteliğinde olan Ardahan, binyılların gelenek ve göreneklerinin aktarıcısı ve taşıyıcısı durumunda olan, çok güçlü ve özgün bir Âşıklık geleneğine ev sahipliği yapmaktadır. Üniversitemizde halk edebiyatı ve âşıklık geleneğinin yaşatılması için amacıyla özgün bilimsel araştırmalar yapılmakta, etkinlikler düzenlenmekte, eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmektedir.

Ülkemizin en geniş ve verimli otlak alanlarına sahip olan Ardahan, flora çeşitliği bakımından dünyanın sayılı mekânlarından biri olmasıyla da dikkat çekmektedir. Ayrıca partikül madde açısından Dünya Sağlık Örgütü'nün izin verdiği sınır değerleri aşmayan Ardahan, ülkemizin havası en temiz illerinden birisi olan olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda Üniversitemiz; organik tarım, organik hayvancılık ve organik arıcılığı geliştirmeye yönelik bilimsel araştırma, yayın ve projeler üretmektedir. Bu noktada başta dilinin uzunluğu ve soğuğa dayanıklılığı açısından ülkemizde tek, dünyada dört nadide ırktan biri olan Kafkas arı ırkının gen merkezi de Ardahan'dır. Bu çerçevede Üniversitemizde Kafkas Arı ve Arıcılık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kafkas arı ırkını korumak, geliştirmek noktasında çalışma ve projeler gerçekleştirilmektedir.

Ardahan, orman varlığıyla da çok önemli bir ilimizdir. İl merkezinin beş kilometre kuzeydoğusunda başlayan Ardahan ormanları, Kura Vadisi'nin etrafında dört parça sarıçam ormanından ve bu ormanları kuşatan geçiş çayırlarından oluşmaktadır. Çok çeşitli kullanım alanlarına sahip odunuyla sarıçam; işlenmesi kolay, dayanıklı ve bol reçineli oluşuyla pek kıymetli bir yapı malzemesidir. Üniversitemiz orman ürünleri endüstrisi alanında özellikle doğal malzemeden imal edilen organik oyuncak, mutfak ve süs eşyası gibi sektörlerin gelişmesine katkı sağlayacak bilimsel araştırmalar yapacak orman ürünleri ile ilgili bölüm ve programlar açmayı planlamaktadır.

İlimizi kuşatan ve turizm bağlamında büyük önem taşıyan sarıçam ormanları, özellikle kış sporları bakımından henüz yeterince değerlendirilmemiş eşsiz turistik olanaklara sahiptir. Üniversitemiz bu kapsamda kış sporlarının gelişimini ve yaygınlaşmasını, yüksek irtifa kamplarının kurulmasını, spor ve doğa turizminin gelişmesini sağlamak ve hizmet sektörüne eleman yetiştirilmesini temin etmek amacıyla bilimsel çalışma ve projeler gerçekleştirmektedir.

Sürekli eğitim ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında Üniversitemiz, şehirle bütünleşik bir şekilde sorunları tespit etmekte, tespit ettiği sorunlara çözümler üretmekte ve toplumsal kalkınmayı sağlayacak çalışmalar ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Sürekli Eğitim Merkezimiz Ardahan ilinin sosyoekonomik kalkınmasına, eğitim düzeyi ve kültürünün geliştirilmesine, bölge insanı ile etkin bir iletişim sağlayarak nitelikli insan gücünün yetiştirilmesine katkı sunmak amacıyla meslek edindirme kursları açmak, sosyal sorumluluk projeleri düzenlemek gibi çeşitli çalışmalar yapmaktadır.

Sosyoekonomik düzeyde bölgemizin ve şehrimizin varlık ve potansiyellerini bilimsel şekilde anlamak ve bilinçli şekilde işlemek, ilimizin temel sorunlarını tespit etmek ve isabetli şekilde çözmek büyük bir önem taşımaktadır. *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabı bu misyonu yerine getirme noktasında çok değerli ve kayda değer bir proje olma niteliği taşıyor. Editörlüğünü Üniversitemiz öğretim üyelerinden Doç. Dr. İhsan Kurtbaş'ın yaptığı *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabı, Ülkemizin değişik üniversitelerinden çok sayıda akademisyenin katkılarıyla ortaya çıkmıştır. Özgün makalelerin yer aldığı kitap, ilgilisi için önemli bir kaynak ve envanter niteliği taşımaktadır. Kitabın tüm ilgililere ve okurlara azami düzeyde yarar sağlamasını yürekten temenni ederim.

Prof. Dr. Mehmet Biber
Ardahan Üniversitesi Rektörü

ÖN SÖZ

Üniversiteler gerek dünyada gerekse ülkemizde kuruldukları şehirlerin sosyal ve ekonomik kalkınmasında önemli misyonlar üstlenmişlerdir. Toplumsal değişim ve kalkınmada üniversitelerin rolü çok fazladır. Ardahan Üniversitesi, kuruluşundan bugüne kadar şehrimizde sosyal, kültürel, ekonomik hareketliliğe ve canlanmaya yol açmıştır. Özellikle il dışından gelen öğrenci, akademisyen ve diğer personeliyle Üniversite; şehrimize belirgin bir ivme kazandırmış, ekonomik ve sosyal yaşamda canlanma sağlanmıştır. Bu bağlamda Ardahan'ın sosyal, kültürel, entelektüel ve ekonomik değişimine tanıklık ediyoruz.

Üniversiteler, sağladığı ekonomik ve sosyal canlanmanın yanı sıra bilgi yaratma ve bu bilgiyi çevreye yayma faaliyetleri ile gelişmeye bir başka boyutta katkı sağlıyorlar. Buldukları illerin sosyal sermayesi, coğrafi, kültürel ve ekonomik özelliklerine bağlı olarak dönüşümleri sağlamada önemli rolleri vardır. Bu kapsamda Ardahan Üniversitesi, kuruluşundan itibaren sadece bir eğitim kurumu olmamış; aynı zamanda yoğun akademik, kültürel ve sanatsal etkinlikleri ile ilimizin gelişmesine ışık tutarak kalkınmada üretici rol üstlenmiştir.

Ardahan Üniversitesi, ekonomik kalkınma hedeflerinin ihtiyaç duyduğu bilgiyi, araştırma temelli misyonu ile şehrimizin güçlü yönleri üzerine yaptığı akademik çalışmalar, bilimsel kongreler, çalıştaylar ve konferanslar yoluyla sağlamaktadır. Bu çalışmalarını Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası olarak destekliyor, karşılıklı iş birliği ile çeşitli faaliyetler yürütüyoruz. Bu kapsamda bu yıl ikincisi hazırlanan *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabı Ardahan'ın sosyal, ekonomik kültürel ve siyasi yönlerdeki birikimlerini dikkate alarak hazırlanmış, ilimiz için önemli bir değerdir. Serhat Şehrimizin her bir ögesi, araştırmacılar açısından bir veri kaynağı olarak ele alınmış olup çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen tüm akademisyenlerimize şükranlarımı sunuyorum. Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası, Ardahan Üniversitesi ve şehrimizin karşılıklı etkileşim içinde yer aldığı Ardahan'ı daha ileriye taşıyacaklardır. Yeni çalışmaların devamını temenni ediyorum.

Çetin Demirci

Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı

EDİTÖRDEN

Jacques Ellul, “Söz, bizi zamana yerleştirir.” der. Bu çıkarsama, modern zamanlarda epistemolojiyi, ontolojik açıdan varoluş sorununa karşı keskin bir reçete olarak sunma eylemidir. Zira günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biri, rutinin kıskacında yer yer alışkanlıklara dönüşen davranışların içindeki nice değer kodlarının ve güzelliklerin yitip giden zenginliğidir. Ardahan ili, modernleşme ve küreselleşmenin farksızlaştırdığı özgün değerlerin, zamanın ruhuna direnç gösterdiği güzide bir Anadolu toprağıdır. Endüstriyel kapitalizmin risklerle donattığı yerkürede bozulmamış, bereketli ve güvenilir bir sığınaktır.

Ne var ki buradaki tespitimiz, bıçak sırtı bir tespittir. Nitekim Ardahan’ın kirlenmemiş/el değmemiş doğa güzellikleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, güçlü birtakım gizil potansiyelleri ve sahip olduğu somut/soyut değerleri ile bir yandan işlenmeyi/değerlendirilmeyi beklerken öte yandan titizlikle korunmayı ve muhafaza edilmeyi gerektirmektedir. Diyebilirim ki *Ardahan Değerlemeleri* serisi; topyekün bir söz olarak, bu hassasiyetlerle Ardahan’ı zaman(d)a yerleştirme gayretiyle ortaya çıkan bir şehir monografisidir.

Bu düşüncelerle geçen yıl bu zamanlar *Ardahan Değerlemeleri - 1* kitabını yayımlamıştık. İlk sayıda ifade ettiğim üzere Ardahan ili, pek çok varlık ve potansiyeli ile tek bir kitapta tüketilemeyecek ölçüde geniş bir değerler spektrumuna sahip olduğundan ilk sayısı esasen bir nüve olan bu seriyi, bundan sonraki sayılarımız ile geliştirmek ve geniş bir külliyata dönüştürmek niyetindeyiz. Bu bağlamda nihai amacımız; Ardahan’ın kronik sorunlarının yakından incelenmesinin yanı sıra ilin hâlen bakir sayılabilecek varlık, değer ve potansiyellerini araştırmak, değerlendirmek ve ilgililere fayda sağlayacak, onların değere dönüştürebileceği bilimsel kaynak sunmak, son kertede geniş ve ayrıntılı bir envanter oluşturmaktır.

Bu ideal ve amaç doğrultusunda özgün ve nitelikli makalelerin yer aldığı ve uzun erimli çabalar sonucunda hazırlanan **Ardahan Değerlemeleri 2- Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar** kitabı, yayım aşamasına gelmiş bulunmaktadır. Makale çağrısı, bu yılın ilk aylarında başlatılmış olup, ne mutlu ki, sizlerden büyük bir tevccüh görmüştür. Ön değerlendirme sürecini başarıyla geçen çalışmalar, kör hakemlik uygulamasına tabi tutulmuştur. Kitap 21 bölüm hâlinde düzenlenmiş, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış 21 bilimsel makale kitaba dâhil edilmiştir.

Bu çerçevede kitapta; Ardahan'ın sosyopolitiği bağlamında Ardahan ilinde seçmen tercih ve kararlarını etkileyen faktörler, siyasal kimlik ve parti kimliği ile Aktaş Gölü'nün yereldeki algısı üzerine ampirik çalışmalar yer almaktadır. Ardahan'ın edebiyat, kültür ve coğrafyası mevzusunda Ardahan yöresinin halıları, çorapları, yaylacılık kültürü ve turizm değerleri gibi konular ele alınmaktadır. Ardahan'ın sosyo-ekonomisi kapsamında, Ardahan ilinin iller arası rekabetteki yeri, coğrafi işaretli ürünleri, bu ürünlerin yerel kalkınma üzerindeki etkileri, Ardahan'ın kronik göç sorunu ve Ardahan ili örneğinde iç göç hareketlerinin makro ve mikro kuramlar bağlamında değerlendirilmesi gibi konular işlenmektedir.

Ardahan'ın hayvancılığı hususunda, Türkiye'deki hayvancılık sektöründe Ardahan ilinin yeri ve önemi, Ardahan'da süt sığırcılığının önemi, mevcut durumu, sorunları, çözüm önerileri, görülen başlıca sığır hastalıkları, Ardahan'da bu buzağı varlığı, buzağı varlığının geleceği, Ardahan ilinde kaz yetiştiriciliği ve kazlarda görülen başlıca hastalıklar gibi konular incelenmektedir. Nihayet Ardahan arıcılığı konusunda Ardahan ili arı yetiştiricilerinin sosyoekonomik durumu, arıcılığın teknik özellikleri, Ardahan'da bal arılarının bakım çalışmaları, kışlatma, kışlatmanın önemi ve Ardahan ilindeki bal arılarını koruma çalışmaları gibi hususlar konu edinmektedir.

Kitaptaki makale başlıklarının belirlenmesinden, makalelerin toparlanıp insicamlı bir bütün olarak yayım aşamasına gelmesine kadarki süreçte, açıkçası üzerimizde bir yandan baskı, diğer yandan teselli olmak üzere iki farklı etki neşet etmektedir. Baskı oluşmaktadır zira söylenmeyenlerin söylenenlerin gölgesinde kalabileceği endişesi oluşmaktadır. Teselli de bulmaktayız çünkü çalışmamız kendince söylenmeyenlerin açığa çıkarılması amacını doğal olarak yerine getirdiğimizi düşündürmektedir. Bu bağlamda söylenmeyenleri söylemek, eksiklikleri tamamlamak ve hedef olarak ifade ettiğimiz üzere geniş bir bilimsel envanter oluşturmak adına *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabını okuduğunuz dönemde, serinin sonraki sayısı için bizler yolda olacağız.

Bu duygu ve düşüncelerle öncelikli olarak ve bilhassa Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Mehmet Biber Hocamıza teşekkürlerimizi sunarız. Sayın Rektörümüz bugüne kadarki çalışmalarımızda desteklerini esirgemediği gibi konusunu Ardahan'ın oluşturduğu bu projemizde de başından beri bizleri cesaretlendirdi ve özel yönlendirmelerle ufukumuzu ve yolumuzu açtı. Ayrıca *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabına kıymetli çalışmalarıyla katkı sunan bütün yazar ve araştırmacılara çok teşekkür ederim. Son olarak ise *Ardahan Değerlemeleri - 2* kitabının basımı için katkı sağlayan Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası'na çok teşekkürlerimizi sunuyorum. Sizlerle serinin sonraki sayısında yeniden görüşmeyi ümit ediyorum, keyifli okumalar diliyorum.

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

